

Görömbei András

Lászlóffy Aladár hetvenkedik

Könnyű neki. Ő ezt is megteheti. Neki ugyanis olyan különleges látásmódja van, hogy egyszerre látja mindennek a színét és a visszáját.

Fantasztikus képzettársító képességével egyik ámulatból a másikba ejt. Állításainak azonnali cáfolatával megnevetett, de nevetés közben mindig érezzük, hogy vérre megy a játék. Hogy legfontosabb ügyeinkre ad új horizontú rálátást.

Sok műfajú alkotó. Költőként és prózaíróként, esszéíróként egyaránt az intellektuális művészet mestere.

Műveiben az értelem, a gondolat a legfőbb művészi indíték. Lázadó, újjító költőként indult az 1960-as évek elején, azóta is következetesen vállalja az avantgárd ösztönzéseket, de racionális művészi világgépet alkotott.

Pályájának korai szakaszában a líra és a próza határmezsgyéjén álló versei a XX. század minél teljesebb gondolati-érzelmi birtokbavételére törekedtek. Ez a jó értelemben vett mohóság ad művészetének különleges, groteszk és mégis költői hangoltságot. A gondolatok és érzések váratlan összekapcsolása mögött az egymástól távoli képzetek ellenére mindig könnyen felismerhető a mély belső kapcsolat. Összefoglaló, aforizmatikus kifejezőmódja éppen azt tanúsítja, hogy gyakran csak szellemi munkájának végeredményét közli velünk. Meg azt, hogy minden másképpen van, mint gondoltuk.

1970-ben huszonöt éves voltam, amikor megjelent *Szövetségek* című verseskötete. Benne a *Férfitak* című verse. Nagy, önerősítő leckét adott nekem ez a vers azzal, hogy egyenes szóval figyelmeztetett a rám is leselkedő veszedelmekre. Súlyos megállapítással, ítélettel kezdődik: „Hányan rohadtak el húsz és harminc között.” Aztán a következő, hasonlóképpen aforizmatikus sor körértelmezéssé tágítja a verset. Etikai alternatívát jelöl meg, de úgy, hogy szigorú ítéletet is magában foglal: „E kor a férfit vagy a szemetet érleli bennünk.” Nem szükségszerű tehát a rohadás, van más emberi lehetőség is. A vers az embereket önmaguk egykori vágyaival, terveivel szembesíti, azokkal a nagyobb életlehetőségekkel, amelyekről időközben megfeledkeztek. A lírai személyisége az egykori eszményeket, az élet értékeit védi. Szarkasztikus erővel fejezi ki azt, hogy az erkölcsi rohadásra nincs mentség. A tárgyhoz nem kapcsolható és egymással ellentétes értelmű okokkal indokolja a romlást: „mert esős a nyár, mert száraz a nyár”. A vers utolsó sora – szintén súlyos erkölcsi ítéletet is magában foglalva – az erkölcsi rohadás okaként magát a rohadást nevezi meg: „mert sokan rohadtak el húsz és harminc között”. Aki ezt a Lászlóffy-verset elolvassa, az nem tud szabadulni a számvetés, a szembesülés szükségétől. Így vagyok a többi Lászlóffy Aladár-verssel és -prózával is.

Lászlóffy Aladár gyakran ellentéteket szembesít, máskor egyetlen versben is sokféle költői nézőpontot alkalmaz. „Milliárd színhelyen szemmel tartom a történelemalakót” – írta régen. Ezt cselekszi azóta is. Ezért kószál szándékolt anakronizmusaival a világ távoli és jelen idejében egyszerre.

A változó korokon átható változatlan elemeket kutatja. Racionális igényel fordul gyakran történelmi vagy művészi előzményekhez. A Lászlóffy-vers ihletője valóban „a nembeli emlékezet” – miként ezt Láng Gusztáv régen megállapította.

Szabad verseket és dalokat egyaránt ír, de dalai is gondolati, történelem-filozófiai eszméket szorítanak a kötött forma fegyelmébe.

Hatalmas kulturális és mitológiai anyagot megidéző művei – az intellektus szüntelen működése folytán – egyszerre groteszk, tragikus, ironikus és lírai jellegűek.

Szellemiségének jelképe lehet a könyvespolc, verset is írt róla. A könyvespolcon a különféle korok és különféle szerzők találkoznak és alkotnak egyetemes kultúrát.

Költészete méltán kapott önálló kötetet az Unikornis Kiadó *A magyar költészet kincsestára* című reprezentatív sorozatában.

Prózaíróként is a líraian intellektuális művészet képviselője. *Papírrepülő* című regényében például egyetlen perc élményeit tágítja teljes világgá. Ez a perc a múlt és jelen érzelmeinek, hangulatainak és gondolatának szembesítő kerete.

Jellemző a sok műfajú Lászlóffy Aladár szemléleti nyitottságára, hogy az avantgárd elemeket máig is szívesen alkalmazó költő nagyszerű könyvet írt a *Házsongárd*ról. Ez a kultúrtörténeti esszé és tanulmány Kolozsvár híres temetőjének a szakszerű és érdekes bemutatása, gazdag tárgyi ismeretet kamatoztató magyarságismereti mű. Sorra megidézi, olykor szinte életre kelti a magyar történelem és kultúra *Házsongárd*ban nyugvó kiemelkedő személyiségeit. Az erdélyi magyar történelem folyamatába állítva idézi meg őket, alakjukat gyakran élő legendájukkal is emlékeztetessé teszi. Ez a négy évszázadon szemlélt tartó mű az erdélyi magyar kultúrtörténet fontos fejezete és szerves része az időben szabadon kóborló költő életművének.

Groteszk elemekben bővelkedő – mély gondolatiságot lírai elemekkel tárító – esszéiben pedig emberlétünk mai legfontosabb kérdéseivel szembesít. Lenyűgöző szellemi tágassággal, szemléleti sablonjainkat megszegyenítő gondolati gazdagsággal és elevenséggel.

A hetvenkedő Lászlóffy Aladárnak baráti szívvel köszönöm, hogy különleges szemléletével rendíthetetlenül gyógyítja világunkat.

Borcsa János

Aki a mindenséggel lép szövetségre

Nem most, életműve betetőzéseként keres szövetséget a mindenséggel Lászlóffy Aladár, amint egyik késői versében mondja (*Mindentudás*), hiszen ő induló, beérkezett és érett költőként-írástudóként egyaránt e szövetség építése jegyében gondolkodott és alkotott, s ebből kifolyólag otthonosan mozoghatott lírai alanya az egyetemes történelem helyszínein és időméllységeiben. Az egyetemesség mint a Lászlóffy-költészet talán legfőbb jegye nem szólamként hangzik el verseiben, nem külsőségként jelenítődik meg, hanem természetes lírai viselkedésmód, mert hiszen eleven és szerves kapcsolatként fogta és fogja fel a lírai hős és a nagy egész közötti viszonyt, ami tulajdonképpen a József Attila-i „mindenséggel mérd magad”-igény versbeni megvalósítása. Sajátos lírai létérzékelése és „szintetikus látása” (Cs. Gyimesi Éva) nyomán a lírai én által megélt bármely pillanat megidézésében érezni a történelmi mélységeket, amint egy talpalatnyi hely is az egésznek az elválaszthatatlan részeként jelenik meg verseiben, a lírai logika és világértelmezés alapján a térnek a mérhetetlen övezeteibe helyeződik.

A teljesség ígézetében alkotó Lászlóffy már költőként való beérkezésekor, az 1960-as évek első felében olyan pozíciót választ a lírai alany számára, amely lehetővé teszi a történelem és az emberi létezés egészben látását és láttatását. Tételesen is megfogalmazódik a lírai ének ez a

történelemre való szellemi és lelki ráhangolódása: „Csupa nosztalgia minden emberi élet nekem. / Elmúlnak a korok, egymás után – / és én nem tudok betelni... / De milliárd színhelyen szemmel / tartom a történelemlakót.” (*Színhelyek*). Nem sokkal később aztán, a *Képeskönyv a vonalakról* című kötet (1967) verseiben már a megvalósult sajátos történelem- és világlátással találkozhatunk, például a *Bulevárd Termopilé* című költemény esetében: „A háború áll. S mint a gátat a felgyűlő víz, úgy szorít a perzsa: / az idő, az elmaradottság, a rák és a gyarmati lét. / De a hátországból valahol Beethoven komponál, / Menuhin gyakorol, / épül a körutak orma, három fiad van, / várnak a tengerpartok és kedvesen fogad a föld be.”

Íme, szövetségek kell hogy köttesse a szorító idő, az elmaradottság vagy akár a pusztító kór ellenében. De szövetségben fogja fel a költő a dolgot és a dolog nevét, s szövetséget köt a mindenkori névadóval, továbbá „azzal a szövetkezéssel, / melyet mi emberszabásúak kötni tudunk ilyenformán / a valósággal” (*Szövetségek*). A bölcsességgé érett tudás és az indulat ereje vezérelte a költőt, amikor az emberségért, a világban létező ellentétek feloldásáért, illetve a történelem egységének megtartásáért szállt síkra a XX. század „délutánján”, egy olyan szakaszában a történelemnek, amikor durva hatalmi gépezetek éppen a történelemtől, annak üzeneteitől akartak elzárni egész nemzete-

ket, az egyéni és közösségi emlékezet és a kultúra folytonosságát kísérelték megszüntetni. Amint írja: „A kezem nyújtom mégis, értelmem két kezét, / kötni a világ végét s a világ kezdetét.” (Szövetségek – Lánc). Aztán később az esszéíró is hallatta szavát, az értékek szövetsége kapcsán például, sőt 1988-ban, a romániai diktatúra elviselhetetlen nyomása alatt egész kötetnyi esszét adott közre *Szövegek szövetsége* címmel. A címadó írásban világosan beszél Lászlóffy a szellem természetes építkezéséről, ami viszont már-már lázításnak minősült az adott körülmények között, ahol egyének, nemzetek és kultúrák közé tendenciózusan kizárólag a bizalmatlanság falait építették elvakult

hatalmak évtizedeken keresztül. Ilyen körülmények között szólalt meg tehát az esszéíró, mondván: „A kultúra alapszabályává vált, hogy állandóan emlegetni kell azokat, akikre építkezünk, akiknek szellemi összefüggése és együttthatása az emberiség egyetlen megingathatatlan birtoka immár: békés és építő nagyhatalma. A szövegek szövetsége ez.”

Most, a pálya betetőzésekor emlegetett szövetség a mindenséggel tulajdonképpen a költő végső számvetésének is tekinthető, de erről a pontról visszafelé elindulva felvázolható az egész életmű egyik fő karakterisztikuma, illetve alkotójának, e jeles kortárs írástudónak egyik, a szövetség gondolata jegyében álló alaptörekvése is.

Csiki László

(Lászlóffy Aladárnak)

Szürrealista képzettársítás ez a hetven év, egy ifjútól,
 aki versben vágat, pihenésként csapáson bandukol,
 önmagát előzi, mégsem érheti utol,
 nem üli meg az úti por, az útszéli kor,
 tudja, a mennyektől merre és mi a pokol:
 szürrealista képzettársítás egy ifjútól.

Csoóri Sándor

*Csak az a gomb, csak az a gomb**A hetvenéves Lászlóffy Aladárnak*

Elgondolom, hogy te is
 az elveszett inggombodat keresed a házban,
 akárcsak én.

Tegnap még ott fehéredett asztalod sarkán,
 mintha egy gyémántsüger pikkelye volna
 vagy cigarettázó méhek kis hamutála,
 de ma már sehol, sehol!

Látlak, arrébb lököd a széket,
 keresse ő is!

Keresse, ahol tudja: az ágy fölött, az ágy alatt,
 a könyvek jégverme mellett, ahol
 befejezetlen versek dideregnek október óta
 és Juliánusz barát elüszkösödött lábfeje,
 két lábujja közt sivatagi bogáncs.

Ó, szent ereklye, te mutasd meg,
 hol az a gomb, az a rejtélyes semmiség;
 és hol lehetnek azok az idomított
 szentséges kutyák,
 akik a beillatosított bőröndben
 az elcsempészhető Istent is megtalálnák.
 Vagy már bőrönd sincs, Isten sincs
 és a hajdan szálldosó női hajszálak is
 ott őszülnek meg
 a padlódeszkák hasadékai között?

Messziről nézlek: égő gyufaszálak
 potyognak köréd.
 Ez árulja el minden halandónak,
 hogy varázsló voltál egész életedben:
 egy párduccsíkos állatszélídítő,
 aki nem fél a túlvilág vadjaitól,
 nem fél a legnagyobb fénytől és az éjszakáktól sem.
 Csak az a gomb, csak az a gomb...
 Úgy tűnt el, mint egy ország.

Ágh István
Húsvéthétfő

Lászlóffy Aladárnak

Feltámadás hétfője minden másnap,
meghazudtolva, kétségbe keverve
jár a szóbeszéd, üres locsogásnak
tartják, amit nem foghat föl az elme,

lotyók, csavargók lázas hiedelme,
kifundált hullarablás, hogy a látszat
feltámadásnak tűnjön, az hirelte,
ki nem is látta, amit mások láttak,

csupán a holtak hangja, régi képe
támad fel olykor? közben öntudatlan
keresi saját sebeit az ember
öt ujjával, hogy kitapintsa, él-e,

hogy húsból való lelke jelenése,
mégiscsak Isten fia múlhatatlan
mozdulata él a kenyértörésben,
amelyből fölismernék Emmausban.

Gergely Ágnes
Ha egyszer fölesküdtél

Lászlóffy Aladárnak

I

Ionicus a minore, Csokonai után

Mikor engem janicsárnak
föladott egy pasa Bécsben,
sose hittem, unokámat
leütik majd Pasaréten.

De ütötték, de rabolták,
csupa vér volt a kabátja.
Csak a varjak, üres utcák.
Menekül már, aki látja.

2

Ionicus a maiore, Vas István után

Két kéz a lapáton. De az
őrmesterek ütnek.
Orvos keze. Jó kéz mene-
kültnek, sebesültnek –

széttört szemüveggel csak egy
őrült operálhat.
Meghal ma az őrnagy. Meg az
eskű. Meg a század.

Kalász Márton
Tutto declina

Lászlóffy Aladárnak

„Kikben kis
 tartáscseléddé konvertálva – bármint, érdemes?”
 Még tűnődjünk; alkalmazkodni láttán úgy, mind érvénytelenül
 kelletlen bölcsességekhez. Kínálkozom –
 szemérmetlen önmagamnak. Uram, védtelen
 kilövővaddá váltjuk át – szemléletlen énismeret
 minden csak oly válsággal törekvőbb föllágyulás,
 célzó megalkuvás. Csakhogy „kikben kis
 málnáscseléddé alázkodva akkor már érdemesebb”,
 futó kérdés, jutnunk gyámoltan: addig lassító zugunk elé –
 lázíts, mind mást. Amint, nem kilövésre szánt alitt vad,
 a magunk figyelmetlen önzésével, irtásként: szándék-e, dördül át.
 Tűnődve jobb – magunk, fegyvereink; más mi legyen
 rontható kötözésünkre falstaffi szó? Derű: se vétken, étken –
 bármiként bennünk „hanyatló”.

Zalán Tibor
Három férfikönnyecsepp

Lászlóffy Aladárért

1. *(a jobb szemből)*

Lódenkabátban
 akár Hervay Gizi
 Hideg Hidegebb

2. *(a bal szemből)*

Padlásszobában
 Égbe diók hullanak
 tűnékeny vázlat

3. *(a szívből)*

Hol az itt Innen
ott már mi egykor *itt* volt
 Nincs bizonyosság

Ébert Tibor
Fények áradása

(Lászlóffy Aladár 70. születésnapjára)

egy város
nyújtja feléd a kezét

egy város mely halott

ám a halottak
a földből csontjaikkal
kapaszkodhatnak fölfelé

bizonyítva
hogy fényben markoláztak
fényel kenték be testüket
fények gurultak egykor
viháncolva rajtuk
fények ölelték egymást
fény volt a ruházatuk
fényszárnyak röpítették
fények áhítatában üzenetével

...

a fények lehullanak
szétoszolnak alámerülve
fények áradása
vak fénytelen emlékezés
egy város nyújtja feléd a kezét
egy város városom pozsony: én

Tornai József

Lászlóffy Aladár pedig így énekelt

Azt mondják a tudomány némely emberei, hogy még a beszédet is a tűz melegében egymás felé tárulkozó ősemberi lélek kezdte kitalálni. Ezt őrizné a nyelv *tűzbeszéd* szava vagy a keresztény mítosz, hogy a beszéd adománya „tüzes nyelvek”, „lángnyelvek” alakjában adatott meg az apostoloknak. Ki tudja, így volt-e? De hogy a tűz élet és költészet az erdőben, az őskultúrák palotáiban vagy a középkori várakban a tánc, az ének forrása; és a réz-, bronz-, vaskorszak öntő- és kovácműhelyeinek szelleme, azt tudjuk. Semmi túlzás nincs abban: ugyanaz a láng világított az altamirai barlangban, Sumerben, Egyiptomban vagy a honfoglaló magyarok elé az ismeretlen nádasokba és hegyszorosokba, amit esténként nézek. Mindenfelé milliók ülnek tűz mellett a sivatagokban, a kis szigetek partjain, Dél-Amerika őserdeiben. Veletek vagyok, tűznél melegező, démonok elől tűz védelmébe sereglő emberek! Megtaláltuk a tüzet és a tűz megteremtette az embert „a maga képére és hasonlatosságára”. Lászlóffy Aladár pedig így énekelt:

*Ha valaha nem így lett volna,
ellankadt volna a tűz, ellankadt
volna minden tűzből származó vörös,
ellankadt volna az alkony, az érés,
a vér, és újra tűz előtti csend lenne
már a földön.*

Bertha Zoltán

Óda és zsoltár

Vonások a költő arcképéhez

Óda és zsoltár: emelkedettséget és szakralitást sugalló két poétikai, költészeti-esztétikai fogalom ez. Olyanok, amelyek látszólag alig is illenek Lászlóffy Aladár sok szempontból a modernista-racionalista tárgyiaszággal, a (neo)avantgárd formabontással és heterogenitással, a posztmodern szövegjátékossággal és jelentésszóró nyelviséggel kapcsolatba hozható lírájának természetéhez. És mégis: éppen az is ennek az összetéveszthetetlenül eredeti és szuverén költői hangnak az egyik alapsajátossága, hogy sugallatosan termékeny feszültségbe és összefüggésbe tudja hozni a pátoz nélküli, szemlélődő és meditatív gondolatiság atmoszféráját a megrendülés, a spirituális nyitódás, a katartikus távlatvégtelenítés eredendő és teremtett hangulatiságával. A tudatlírai hangnem bölceleti dimenzióit a lélekitkók mélységeihez férköző, enyhén romantizáló tónusfajták megtisztított elokvenciájával. A józanul töprengő elme működését az érzelmi szenzibilitás kifinomultságával. A tudást a rejtéllyel, a látást a hittel, a talányt a léttel.

Pályája első évtizedeiben korszakjelző és kormeghatározó jelentőséggel – az erdélyi magyar költészet „nagykorúsító” (s jórészt Forrás-nemzedéki) megújításában középponti szerepet vállalva – építette fel Lászlóffy Aladár azt a sajátos költészetfelfogását, amelyet annyian jellemeztek József Attila, Szabó Lőrinc nyomdokán járó új gondolat-központúságként, értelemabszolutizáló programosságként, filozofikus objektívizmusként, elmélkedő, elvonatkoztató szemléletbővítésként. Életérdekű, létszerű szellemi kalandként, átszemléltett vitalitásként; igazolásaként annak, hogy élet és gondolkodás egyáltalán nem különmemű, sőt: kölcsönfüggő létjelenségek, ontikus entitások. Méltatva vagy rosszallóan emlegették a korabeli kritikusok a költői horizonttágítás poétikai műveleteit, az énsokszorozás, az idő- és térkiszélesítés, az absztraháló egyetemesség, a kozmikus-univerzális létérzékelés megnyilatkozásait, az olyannyira jellemző átképzeléses versbeli időutazások, transzfiguráló költői anakronizmusok, látványi metamorfózisok, játékos lírai fikcionálások villódzó és sziporkázó, szellemes és revelációszerű mozzanatait. Ma már mindez valóban a posztmodernitásban előtérbe kerülő és hangsúlyossá váló szemléletretegződés és nyelvjátékszerűség korai úttörésekként értékelhető, az inter- és transztextualitás sokágúságában kifejeződő nyelvtudatos lírai önreflexivitás példaadó megmutatkozásaként. Történelmi idők, korok, terek olyan át- és egymásba vetítő enciklopédikus értelmezéseként, amelynek során a temporális embertörténet és az antropológiai embervalóság historikus és kulturális övezeteinek a bejárása a folytonosság és a vég nélküli lét- és tudatmozgás értelemföltöttségét is borzongatón megsejteti. A tudatszféra kavargásában, a humanoszféra, a nooszféra áttűnő tudatrészeinek elillanó, átváltozó, inkarnálódó rengetegében az emberi minőség ősválóságait (vagy éppen az emberi minőségvesztés és elaljasulás

fokozatait) közelítve és tapintva ki – meditatív érzékenységgel, határtalan kontemplációval és hallatlan koncentrációval. Érzéki és szellemi, egzisztenciális és transzcendentális törvény- és rejtelemszerűségeket felidéző képi (metaforikus-metonimikus) és fogalmi erővel, logikai és logikán túli szó- és képzetűjtásokkal. Meghökkenítő felismeréseket és felérzéseket kihívó kontrollált – azaz műves, cizellált, gyakran klasszicizált – nyelvi mágiával. Az asszociációk, a gondolatugrások, a képzsűrítések olykor közvetlenül frenetikus hatású villanásait a bravúros nyelvi lelemények virtuozitásával összejátzatva.

S mert ilyen gazdag és összetett ez a világlátás, ilyen sokszólamú ez a hanghordozás, ennyire létformaszerű ez az emberi kultúra egyetemét átfogó örökös szellemi vándorlás, ez a folyamatos elme-, értelem- és szövegáramlás: nem is lehet meglepő, hogy a költő első nagy válogatott verseskötetét záró reprezentatív és összefoglaló érvényű poéma címe: *Óda az álomhoz*. Ez a jellegadó nagy költemény – amelynek tehát már a címe sem idegenkedik a késő romantikus hagyomány érzelmi felhangjaitól, felfokozott bensőségtartalmaival, misztériumteremtő hangulati telítettségétől – a Kriterion Könyvkiadónál 1976-ban napvilágot látott *A hétfeljű üzenet* című kötetben jelent meg először (s annak is kiemelt utolsó darabjaként), majd az 1980-as, a budapesti Magvető Kiadó által közreadott *...hogy kitudódjék a világ* című gyűjteményes válogatásban (Lászlóffy Aladár első Magyarországon kiadott könyvében) szintén a végére kerülve, újra hangsúlyos helyen, üzenetszerű befejezéseként szerepel.

Intimitás és intellektualitás: a tűnődő, merengő, a mulandósággal a csend óráiban számot vető lírai alany az értelem, az eszmélet erejébe, az „ész örömebe” kapaszkodik: „Lenn még emberek utaznak, betűvonaton / üldögélnek a nyitott ablaknál, kinéznek / közös estéjükbe, hazafelé a fák közt, / és van, hogy összeáll egy-egy szó is, betű- / vonat robog át a tájon. A papír tájain. / Itt alszom el mindig a papír közelében. / Négyyszögű neandervölgy. Ez a / minden utáni mosoly, ahogy fellobban / az ész öröme: a kedvem.” A tapasztalati élettények mindegyre a világ, az emberiség, a történelem, a mindenség általánosító fogalmi közegébe emelkedve értelmeződnek, a természeti tünemények rendre a kultúra cselekvésformáival kapcsolódnak össze. A csend, az alkonyat, az este, az eső a személyiség emberminőségének, gondolkodói és álmodói mi-voltának alapértékeivel, örökös kultúraalkotó (vagyis önmegfigyelő, önelemző) készenlétével fonódik metaforikus és metafizikai mélységeiben egybe. „Milyen / későre jár a dolgokban, s én még / mindig ébren vagyok. Közel / zörög a világ, a tetőn kopog, / hangosan hullnak az olvasott / betűk odabenn. Vagy csak az / eső olvas. De érzem: ember / van itt, érzem körülöttem a szobában, / valaki van itt. Lehet ÉN, és ennek / az egy főnyi közönségnek játszik / most ez az este.” „EMBER a neve / ennek az álomnak minden időben” – hangzik a tézisszerű összegzés, amely a diakronikusan kiteljesített lélek- és embertani introspekció tanulságait az erkölcsi önmegőrzés feltétlenségével is szükség-szerűen összeköti („a jók / és szegények oltalmára, okossá, / megfontoltta és igazságszeretővé / akarja tenni ez a világnyi apa / az alkalmi semmit”; amikor „Olyan világos ez a / sötétség”). Natúra, matéria, etika, kultúra, história: hogy mindezek kavargó lényegvalóságában miképpen tájékozódik és formál időt-

len önértékűséget az öntudatos, teremtő szellemi lény, az ösztön vagy a világ mélyéből fakadó értékállító késztetéseknek engedelmeskedő ember, a lelket „továbbíró” költő – erről (is) tanúskodik ez a nagy rapszodikus költemény, ez a szintézisigényű hosszúvers. Arról, hogy a létmagyarázati bizonytalanságokat felülhaladó őseredeti értékabszolútumok minden sallang nélkül is jelenvalóként biztatnak: „Mert most a mások / szeretete kell. Az én szeretetem sosem / lehet elég megtartani magam. / Átutazóban az emberiségben”. Hogy minden ellenére „Vidám halál az élet”; hogy a mindennapi kényszerűségekkel megküzdő emberség sine qua non-ja a szabadság („Felkel, / mosakszik, eszik, dolgozik, verekszik, / lefekszik / az ember/ – mindössze / ebből állt eddig a legmélyebb / értelmű esemény, melynek története, / matematikája és erotikája van, / logikája és galaktikája, poétikája / és politikája, – ezen kívül még mind- / össze az élet elképzeléséből. Én / ezekkel vagy ezek nélkül vagy ezek / nevében az egyetlen szabályos / szabadság vagyok: EMBER.” S hogy a személyiségfelbontó, éntöbbszöröző, léthatár-viszonylagosító perspektívák kaleidoszkópszerű összjátékában („magamban bíztam és tebened / bízunk és mibennünk bízunk eleitől / fogva”; „Hol van még egy olyan bonyolult / alakú ország, mint az ember! De / nem is védhető, alig védhető / határai. Határai belülről / védhetetlenek”) végül is kérdéses marad, hogy „honnan vagyok én”. És hol: kívül-e vagy belül a világanymon? Feloldozhatatlanul az anyagi univerzumhoz kiszakadva kötődő ember helyzetparadoxonában? És igaz-e, hogy „ugyanabba a naprendszerbe omlik / vissza anyagom, ha már ilyen nagyon / kiváltam belőle”. Van-e még szubjektum és objektum között a szubsztanciális különbségtételnek értelme? Ha „úgysem magamból / kell a világot tanítanom, hanem a / világból kell tanítani a világot!”

Mégsem teljesen választalan az az egzisztencialista éleslátás birtokában a semmivel birkózó kísérlet, hogy „Mivel tehetném egyszer, csak / egyetlenegyszer emlékezetesen / ünnepélyessé ezt a sajnos / mindennapivá áldott-átkozott / találkozást a csupán önmagára / emlékeztető jóindulatú semmivel?” „Ódát az álomhoz!” – szól a lírai summázat. A lelkiismeret legbelső termeiben vagy világok autójában, mondatok utcái között, az írás hámozóin végigseprő szélben, a könyvek összhangzó hangulatában, a Gutenberg óta nyomdakész nyelv segítségével is megszólaltatva a sérülékeny, védtelen vágyat és akaratot, hogy a kultúra emléke és az emlékezés kultúrája megsemmisíthetetlenül fennmaradjon. „Magát olyan érthetetlenül / kiszolgáltató elmém, értelmem álma, te / legmerészebb a körbejáró állat- / világban, kit nem véd már semmi, / se ösztön, se mirigy, se fájdalom, / forradalom, se félelem, csak emlék, / csak jó messze előreküldhető / emlék!” Az emlék, a tudás, a „határtalan megértés”, „elképesztő képességeink bizonyítása”, az „igazságérzet”: „nem / kozmikus inger, hanem a dühöngő / emberi rendszeret.” És ezzel együtt megint: a transzindividuális őskapocs, a biblikus-szakraális holdudvarú szeretet: „Szeretem / mások örömét is, mint enmagamét.”

Az *Óda az álomhoz* Illyés, Juhász Ferenc, Nagy László, Szilágyi Domokos létösszegző hosszúverseinek, hosszú-énekeinek a rokonságában ugyancsak egész elvű bölcséleti látomással („Segíts te is, hogy én, aki az / egészhez kimért egység vagyok, ne / adhassam magam egészen a részlethez is, / csak mert éppen előttem áll!”), sajátos szellem-fenomenológiai (mondhatni pszicho-racionális)

költőiséggel ajándékoz meg; „enciklopédikus létszemlélettel” (Szakolczay Lajos: *Erdélyi ősz*, 2006). Mintegy „maga a tiszta Eszmélet kíván itt megszólalni személyesen” (Cs. Gyimesi Éva: *Találkozás az egyszerűvel*, 1978). S ahogy nagyszerű verselemzésében Cs. Gyimesi Éva megállapítja továbbá: „térben és időben kiterjesztett Helyzet 'sokszögű' Alanyának üzenete a költemény, vagy ahogyan a költő mondja: 'palack... a parttalan üzenetben'.” Kimutatva, hogy a vers átható harmóniaélményének fő forrása „az egyetemes öntudat leszármazottjaként fölfogott én konstellációja, s költőről lévén szó, a folytonosság hite az írásbeliségben”. Így az *Óda* „a teljességet extenzivitásában, a század ismeretanyagának fegyverzetében ostromló sajátos költői szemlélet foglalata, s egyben e lehetetlent megkísérlő eszmélet önreflexiója. A végtelenül sokszögű, kimeríthetetlen valóság s benne a tudat mint nem csupán rész az egészben, hanem az egészhez méltó 'egész' – ez a két pólus mérkőzik egymással itt.”

A kilencvenes évek Lászlóffy-lírájában az egyetemes emberi sorskérdések közegében felerősödtek a nemzeti létgondok és létparadoxonok, a megmaradás esélyeire vonatkozó aggodalmak kifejeződései, s ezzel együtt a transzcendenciaélmény változatos megnyilatkozásai is. Gyakorivá váltak a közvetlenül szakrális, keresztény mitologikus jelentésvonatkozások és modális alakzatok – „a biblikus utalások, az egyházi világ mozzanatainak, tárgyainak” a megjelenítései (Széles Klára: *Lelkünkre így ül ez a kor – Szubjektív nemzedéktörténet Lászlóffy Aladárral /1956–2004/, 2005). A „hullongó poézis mindent megváltó erejét” éreztető időutazásban („Egy vers utazott rajtam át? / én jöttem át a versen?”) kikerülhetetlenek immár a szülőháza („Divina Transsylvania”) konkrétságukban is megelevenített, megrajzolt igézetes árnyalatai – Csíksomlyótól Szárhegyig, Gyergyótól a Mezőségig, Enyedtől Déváig, Tordától Váradig: az „Isten várai”. Ódon veretesség és modern személyesség izzásában érlelődik, teljeseedik a „hit s a munka”, a „művek szerelmét” hirdető, a történelem nehéz és foglyul ejtő levegőjét sugárzó ódaiság is, s lélek és otthonos környezet eltéphetetlenségének a búverejű konfessziója: „Egy táj kívül, egy táj belül, / ahogy e kettő megtart engem, / akarom én is emberül / megtartani az emberekben”. S az összmagyar kultúrórökség emlékezete és önvédelme elválaszthatatlanul társul a transzcendentális eszmélkedés áthagyományozódó és mindig megújuló készítéseivel. A házsongárdi temető például a maga különleges mivoltában Erdély múltjának sugárzó emlékműve és jövőjének záloga egyben; s a róla versben, esszéprózában, monografikus művelődéstörténeti tanulmányban annyiszor valló, benne kutató és elrévedő Lászlóffy Aladár így teszi fel a megválaszolhatatlan költői-metafizikai fő kérdést: „hová mentek, akik ezt a várost ötszáz esztendeje lakták? A temetőbe. S hová tűntek a temetőből, akik ezt a temetőt aludták ötszáz évig? Az elmúlásba. De hova lettek az elmúlásból?” Alaptézisekké csiszolja a költő az oly sokakat foglalkoztató spirituális küzdelem igazságait, amikor leszögezi, hogy Erdély panasza olyan, mint „Isten rosszkedve”, vagy hogy hinni és tudni: az ember megfeszítő keresztje. Az Isten-élmény képzetváltozatai – a fohász, az „égre kiáltás, könyörgés, zsolozsma”, „az égi hullámhossz, a legfelsőbb hatalomhoz fordulás” (Széles Klára, i. m.) modulációi – sajátos paradoxonokkal kapcsolják össze az égi mindenséget és a semmi-*

séget, láttatják a „fák hegyét”, az „ághegyet”, „isten-haját”, a megsimogatható magasságot, miközben a „fák betűi” írják az embert, a nap olvassa a könyveket, s az „évszakok lapoznak”. S a nem magától értetődő, így fokozott intelligenciát mozgósító és megnyilvánító hit magasrendű kultúrhagyománya: örökös megtartó erő („Hinni abban, ami nem lehetett soha, / mégis kézenfekvő – éppen ettől csoda, / mert a világ mindig másképpen történik”; „Erdélyi templomok fehére / vigyáz az idő türelmére /.../ A tornyok mind utánad szólnak: / nélküléd mi lesz velünk holnap /.../ Vándor, ha átvonulsz e tájon, / a harangszó csak akkor fájjon, // ha Istent s földjét – ezt az egyet, / valami folytán elfeledted”; „Karácsonty küldj a nemzetekre, / sebeink kösse be a hó /.../ Uram, jöjjön megint a gyermek, / vagy lassan végleg megfagyunk”). Elokvenciát és köznyelvi keresetlenséget, fanyarságot vegyítő intonáció közvetíti a megmaradás létszerű bizonytalanságát („mért segítené meg az Isten, / aki magán se lendít egyet? /.../ térdig, nyakig állunk a bajban, / voltunk győzők, vesztesek, kvittek, / de minket mindig jégrevittek, // járt itt Mátyás, az igazságos / s nem jutottunk az igazsághoz /.../ Magyarok kiáltoznak a jégen. / Mindig ugyanúgy van, mint régen”; a „járó harangok”: „Valakiért harangoznak. / Egyet hoznak, százat hoznak, / járnak ezeréve vélünk, / mégis, mégis, mégis élünk”). Egyszerre figyelni az „Isten radarjára” (amelyen „hol vagyunk, hol eltűnünk”) és a magyar történelem katalizmáira, megfejthetetlenül keserves bonyodalmaira s a magyar (történelmi) tudat örök érvényű (de közben mindig új és új fénytörésbe állított) igazságaira a csodaszarvasos meg a vereckei honfoglalóktól Szent Istvánon át Széchenyiig, Petőfiig, Adyig és tovább: alapvonása ez Lászlóffy Aladár lét- és világszemléletének, „reménytelen reményeinek”. S a romjaiban is „áldott és felismerhető” nemzeti-közösségi értékazonosság imádságos féltésében külön nyomatékokat kap a „szimfónikus anyanyelv” – a „minden szóra, névre visszaintő”, „szóból zengő bonyolult delej”, „a lét örök Kárpát-ölében” élő, az „Úrvacsorára osztott” „magyari nyelv”, a költők lelkéből soha ki nem zárható, a „balsors tartós rohamai ellen” „testünk-lelkünk fegyverévé” váló anyanyelv – titkának óvása: „Atyám, ki mindenkiben egy vagy / s a milliókban millió (...) ha engeded, hogy ezer éve / tenyészünk hegyeid tövén, / engedd hogy holtaink nevére / zölden fonódjék a remény, // ha vissza is vonnád kegyelmed, / a jutalmat, a büntetőt, / hagyd nálunk kicsit még a nyelvet: / szűk szorosodban – tág erőt.”

Az olykor a tradicionális dalszerű dallamossággal is katartikussá varázssolt otthonosságnak olyan misztériuma lengi át ezeket a műveket, „amit csak a szülőföldön és az anyanyelvében érez az ember” – szögezi le Cs. Gyimesi Éva (*Kritikai mozaik*, 1999), azt is nyomatékosítva, hogy „Lászlóffy Aladár mai verseiben az olvasó nem csupán a természet és a kultúra bensőséges harmóniáját érzékeli, hanem a ráción túli szellem teljességét, mely a költő indulásakor még nem volt, és – bizonyára ideológiai okokból – talán nem is lehetett ennyire nyilvánvaló. Költészetében egy idő óta felerősödött a transzcendentális közép-pont vonzása, és az értelem horizontja mögött a szellem másik féltékéje sejlik: irracionális távlatok. És e két szellemi léttartomány értékei között oly természetesnek tetsző egyensúly van, mint valaha az antikvitás vagy a reneszánsz legmaradandóbb műveiben vagy a keresztény bölcsélet ritka pillanataiban.”

S a zsoltáros hangütésű versek közül kiemelkedik *A genfi katedrálisban* – a *Keleti reneszánsz* című 1993-as kötet (Kriterion Könyvkiadó) egyik remeke.

„Nemes veretű” hangjában „Genf Gyergyón keresztül Debrecennel” – a szülőföld a magyarsággal és Európával köttetik össze (idézte Szakolczay Lajost, i. m.). Az összetartozás mélységeit és magasságait érzékeltető gyönyörű „oltár”; olyan „szakrális tér, amelyben a pihenésre és szeretetre szoruló ember megpihen” (Cs. Gyimesi Éva, uo.). Az orgonahang egyetemes és oszthatatlan, nyelvi korlátokon túli lélekzengés, az imádságos áhítat, a delejező végtelen felé kitérülő, nyelv- és léthatárokon túli magasság; létezés és emlékezés, időiség és időtlenség azonosulásának szent pillanatsora: „A Kálvin templomában orgonálnak, / ez minden nyelvre lefordítható (...) ím erre visz az út a végtelenbe, / amarról jön az egyszerű delej, / és mint a két kéz találkozik szembe / az, ami minden lelket fölemel. // Ma orgonálnak Kálvin templomában, / ahova sírni jár a menekült, / egy padba fészkel vallása honában, / hol annyi, annyi lelki őse ült // és emlékezik, nem csupán a múltra, / hisz emlék az is, ami messze van”. Egzisztencia és közösségi, kulturális, vallási memória: helyet, időt túlszárnyaló, lélekmegtartó energiák felszabadító működésének együttes biztosítója: „Ó, minden hegy és minden tópart oltár, / ahol a lélek kicsit megpihen / és hangtalanul megzendül a zsolttár / és benne Gyergyó s Debrecen üzen. // Az orgona szól Kálvin templomában, / ó-zengésében elfullad a szó. / Kis átkelés a nyugalom honába / e noébárka, cifra kőhajó.” Az orgonazúgás folyamatosságát jelző mondatisméltések különös stílári erővel adnak emfázist annak, ami a szavak szemantikai szintjén is megfogalmazódik: „van a lélek földrajzán egy tájék, / ahol a szó, a ház, az Úr közel”. Az ilyen hit spirituális gyökérszék, kiindulópont vagy forrás; egyszersmind szellemi tető. Adysan: „Minden Gondolatnak alján”: ontológiai fundamentumként szolgál – és minden szellemi tevékenység izgatónyugtató elhívásaként. Oda tartunk, ahonnan jövünk: „ahonnan minden folyó messzefutna, / ahova minden gondolat rohan”. A világban megragadható hely nem csak kívül van, s a lélek nem pusztán és elszigetelten belül; az zeng a templomban, ami megfoghatatlan – és az rejtezik az időmúlás, a szüntelen holnap infinitásában, ami tűnékeny érzéki jelenvalóként, jelen-pillanatként mégis jelzi önmagát: „Mint orgonaszó Kálvin templomában, / ott zeng e hely, ahol a lelked él; / ez a tiéd a holnapból a mában, / mint szenvedésből élő szenvedély.”

Lászlóffy Aladár klasszikus rangú költészete minden történelmi gyalázzal és szépséggel, minden embertelen erőszakkal és emberi igazsággal szembenézve, számot vetve tanít és igazít. Teljesítve lírai és lírán túli küldetését egyaránt: hogy ne (ön)tudatlanul, tanulatlanul, világtalanul kelljen itt hagynunk és átadnunk, amit örököltünk: a világot és minden értékét, „a mindig megmaradásra berendezkedett élet képét”. Hogy ami bennünk és fölöttünk érték, az megmaradhasson; hogy „fennmaradjon, amíg minden következő kor önálló öntudatát kikeverheti belőlük, hogy halálunk előttre ne maradjon nagyon sok fehér folt bekerítetlen, de mégis szabad, szabad, szabad legyen a szellem, hogy nevünk feledésbe merüljön, de kitudódják a világ”.

Balázs Tibor

Éntörténet fejedelmi többesben

Lászlóffy Aladár létköltészete a hetvenes–nyolcvanas években

Hetvenéves mesteremnek, barátomnak

*„vigyázz, én már annyi költőben
elmúltam. Idegen pillanat a most, ahol még sosem
járt senki, mégis jövő lehetett valaha”¹*

*„Ez a mai kaland, ez a mai veszély, ez a mai bánat
csak valakinek szól. ÉN nem ÉN lehetek, ha ilyen sze-
mélyes dolgokkal akarnak összefüggésbe hozni.”²*

Lászlóffy Aladár költészetében a kultúrtörténet nagy pillanataira kivetített, azokba beleírt én a jelen idő tragikumát fellebbezi meg. A költő egyetemességigénye voltaképpen személyes énjének odisszeiája az idő extázisaiban: kiindulási és érkezési pontja a jelen.

Lászlóffy énje számára Apáczai, Apollinaire, Arkhimédész, Babits, Bach, Balzac, Beethoven, Berzsenyi, Bethlen Gábor, Bolyai, Botticelli, Brassai, Csokonai, Chopin, Dante, Dsida, Dürer, Eliot, Eminescu, Erasmus, Giordano Bruno, Galilei, Giotto, Goethe, Haydn, Heine, Homérosz, Horác, István király, Kant, Kálvin, Kodály, Kosztolányi, Kölcsey, Kőrösi Csoma Sándor, Krúdy, Liszt, Luther, Mikes Kelemen, Mozart, Michelangelo, Ovidius, Petőfi, Paracelsus, Petrarca, Picasso, Rilke, Seneca, Servet, Szenczi Molnár, Széchenyi, Taine, Tótfalusi Kis Miklós, Vas Gereben, Villon, Vörösmarty stb. részint a barthes-i „telített formák védett területe”³, részint a romániai magyar líra által „belakható”, „továbbéltető” szimbólumok, amelyek „immanens” üzeneteibe bekódolható az utópisztikus kommunista üdvtörténet leleplezése, részint pedig „idegenség-képzésre” alkalmas locusok. Bár a világot a költő nem tekinti jelentés-nélküliségnek, az értelem iránti közömbösségnek, mégis kijelentheti, hogy újra kell gondolni: „a világot bármikor újraköltöm!”⁴

Széles Klára a költő Európa-motívumaihoz a megidézett autoritásképletek elemzése során jut el: „Minduntalan tapasztalhatjuk, hogy maga a költő az, aki beöltözik a megidézett, absztrahált, megsokszorozott jelentésű hajdani na-

1 Lászlóffy Aladár: J. A. In Lászlóffy Aladár: Hol én, hol idegen. Bukarest, 1982, Eminescu Könyvkiadó, 82. p.

2 Lászlóffy Aladár: Születésnap. In Lászlóffy Aladár versei. Az utószót írta Széles Klára. Budapest, é.n. [1998], Unikornis, 94. p.

3 Roland Barthes: A régi retorika. Emlékeztető. Ford. Szigeti Csaba. In Thomka Beáta (szerk.): Az irodalom elméletei. 3. köt. Pécs, 1997, Jelenkor, 135. p.

4 Lászlóffy Aladár: Álom. In Lászlóffy Aladár versei. 12. p.

gyok bőrébe. Saját személyével személyesít? [...] »Lehet vigasz, hogy én már GOETHÉ-ben is elmúltam, s DANTE bennem is fenyegetőzik.« De ez a költői »én« egyszemélyes mivoltában újabb többes szám: a »mi« foglalata. Lászlóffy Aladár sajátos »fejedelmi többeséé«. E minőségben találjuk szemben magunkat az igazán nehezen megnevezhető, szokatlan, egyedi költői leleményeivel, az EURÓPA-motívum különös fajta poétikai átöltöztetésével:

*»Szegény WALTER VOGELWEIDE, GOETHE!
Kezdő hangunk, gyanútlan napok.
Múltunk ágán függnek. Mint a körte.
Én is még: a nullapont vagyok.«⁵*

Az *Emberiség* című, teljes egészében idézett verse nem patetikus megszólítása a humanoszférának, hanem a voltságának tudását lényegiségévé fogalmazó én sajátos perspektívából történő létprovokációja, melynek értelmében az én nem lehet azonos azzal a tudással, amit voltsága a posterioriként kijelent számára:

*„S tudom, hogy nevetséges,
tudom, hogy elvettem
a testben ugyanakkora,
vérben ugyanolyan érzékeny
ember egyetlen fölényét:
a kétezer védő évet –
de lecsaptam Hellász
ezerszer olvasott történetét.
Milyen jogon tetted meg
annyi végleges dolgot
már a gyülekezés ideje
alatt, mikor még ma
sincs itt mindenki!”⁶*

A romániai magyar líra Kányádival, Páskándival, Hervayval, Szilágyi Domokossal kezdődő intellektualizálódására még (csak) az jellemző, ami a bergsoni intuicionizmusban már tudáshatalomként fejeződik ki, miszerint „az igaz állítás magától is képes a téves gondolat helyét elfoglalni”.⁷ A romániai magyar líra hatalommetaforái – az említett alkotóknál – kétségkívül az önbejelentés azon igényével lépnek fel, hogy a konszenzuálisnak aposztrofált kommunista üdvtörténeti metanarratíva politológiai, szociológiai, (társadalom)lélektani patológikumát kimondhassák. A metanarratíva autoriter kijelentéseit nem lehet harmóniába helyezni semmilyen más kijelentéssel, nemhogy a kijelentések összességével – amit már a neopozitivizmus verifikációs elve is megkívánt. Az intellektualizálódott költészet hatalommetaforái dekonstruálják a metanarratíva politológiai, szociológiai, (társadalom)lélektani torz idolumait, de nem jut-

5 Széles Klára: Lászlóffy Aladár Európa-motívumai. In Lászlóffy Aladár versei. 251. p.

6 Lászlóffy Aladár: *Emberiség*. In Lászlóffy Aladár versei. 46. p.

7 Vö. Nyíri Bergson-interpretációjával. In Nyíri: A filozófiai gondolkodás fejlődése. 454–458. p.

nak el a következő lépésig – amire csak Lászlóffy Aladár poézise képes –, hogy a verifikációban ne csak a bergsoni „igaz állítás” etikumának örök faktikussága működjön közre, hanem az ontikus énképzetek kételyeinek dominanciája foglalja el a „téves gondolat” helyét:

*„Segíts te is, hogy én, aki az
egészhez kimért egység vagyok, ne
adhassam magam egészen a részlethez is,
csak mert éppen előttem áll!”⁸*

De teszi ezt gyakran sokkal nyilvánvalóbb, „közérthetőbb” kijelentésekben is – bár Lászlóffy Aladár közérthetőségéről csak abban a szövegköziségben tárgyalhatunk, amelyet verseinek merész gondolati-képi asszociációs ívei megengedhetővé tesznek –, mintegy történelmi-társadalmi verifikációs elvként:

„Mit ér a költő, mikor körülötte annyi milliárd Galilei készül visszavonni a tanításait. Lelkem a kor leltári tárgya.”⁹

A *Jelenkorban* a metanarratíva inkvizíciós türelmetlenséggel ellenőrzi a jeltelenné tehető közösség rituális semmitét:

*„Rögtönzés minden, csak az álnok
ideológiák figyelnek:
méregcseppektől hogyan válnak
rab híveikké, akik nyelnek.”¹⁰*

A Lászlóffy-líra nem integrálja és tematizálja, hanem asszimilálja és rekonstruálja a kultúrtörténeti hagyományt, a hagyományba belehelyezkedett költői én pedig ekként teremtheti meg a gadameri hatástörténeti tudatot. A tekintélyt – szintén gadameri módon – előmegértésként posztulálja, ahhoz hogy kételyeinek igazsága a hatástörténeti esemény ethoszában váljon kérégmatiszus üzenetté:

*„Ne mondd, hogy beszélek magamban.
Önmagam mögött ott állok csendben,
mint tükörképek a bölcs üvegben.
.....
elér a hangom a határra,
határomon túl terjed, terjed,
mögöttem megtölt barokk termet,
reneszánsz házat, folyosókat,
mind, mind a mögöttemvalókat,
Senecán fut át, Diogénéusz
nyújtózik benne: mind, mind Én ez.”¹¹*

8 Lászlóffy Aladár: Óda az álomhoz. In uó: i. m. 90. p.

9 Lászlóffy Aladár: Születésnap. Uo. 96. p.

10 Lászlóffy Aladár: Jelenkor. In Lászlóffy Aladár versei. 143. p.

11 Lászlóffy Aladár: Monológ. Uo. 13. p.

Monológ című, fent idézett versében az Én – első olvasatban – egyszerű közvetítettségként jelöli ki őmagaságát (ipséité)¹². Valójában sokkal mélyebb szubsztanciájú a költői én sajátáról való tudása: atemporális közbevetettségeket képez. Abba a tudatiságba helyezkedik, ami a Senecáé, „a mögöttelevalóké” – tehát a sajátja lehetne. Formális közvetítettsége abban az egyidejűségben kívánja elmondani önmagát, melyből éppen a befogadó-megértő Te hiányzik.

A léthiányban az én a tradícióhoz fordul: személyes megtörténéseinek tekinteti mindazokat a szellemtörténeti eseményeket, amelyekben beszéde nem pusztán *archívum*, *dokumentum*, hanem a szubjektivitás totális megélésének kísérleti helye:

*„De hát meg
tudok maradni, nyugodni meg tudok,
tudok-e egy emberben élni? Egy embernek
egyetlen életében? Megint ezek a
legszebb napok. Ilyenkor elkezdem a
sétát: sétát a szobában, sétát a
mindenségben, és sehol sincs az a
méret, ami én!”¹³*

Lászlóffy Aladár identitásprovokációja szerepeket tulajdonít és kreál a sajátjának – voltsága a posteriori megnyilvánulásaiából –, de ezek a szerepek, bárha a legtöbbre törekszenek: a lenni kopulát vindikálják maguknak, mégsem képezhetik az én objektivációját, mindössze egy nagy *éntörténeti konspirációt* fednek fel és lepleznek le.

Az éntörténeti konspirációt leegyszerűsítetten kulturális, vallási, spirituális, ideológiai stb. hatástörténetként írhatjuk le, de akkor egy fundamentális leegyszerűsítésig jutottunk el, az entitások korrekciós dialogicitásához, miközben az identitásprovokációval éppen az entitások kijelenthetőségére kérdezzünk rá. Az éntörténeti konspiráció belső, inherens, elrejtett kódoltsággént alakítja a bölcseleti-művészeti szellemi alkotásokat (és itt tudatosan ki kell zárunk a diskurzusból a reáliák megközelítését¹⁴). Abból az axiómából kell kiindulnunk, hogy szellemi autoritásaink beszéde nem mond, nem mondhat végleges, megfellebbezhetetlen ítéleteket. Ha megtehetné, miért is szorulna koronként és személyenként újrírásra, ráírásra, átértékelésre mindaz, amit egyszerűen kultúrának nevezünk?

A költői éntprovokáció számára „a minden” „a kezdet”-ben bizonyul nem törékeny egésznek:

*„Honnan is
vehettünk annyi magán-időt, mely*

12Vö. Paul Ricoeur: Az elbeszélte azonosság, valamint az őmagaság (ipséité) és ugyanazonosság (mêmeté) dialektikája. Ford. Jeney Éva. In uő: Válogatott irodalomelméleti tanulmányok. 374–389. p.

13Lászlóffy Aladár: Egyetlen élet. In uő: i. m. 70. p.

14Vö. Gaston Bachelard: A nem filozófiája. Az új tudományos gondolkodás filozófiájának vázlata. Budapest, 1997, Akadémiai Kiadó.

*elég lett volna a teljesség
eszméletére! Özvegyi ábécét
hagyok én is a honra. És
kezdetnek mindig minden újra elég lesz.”¹⁵*

Szellemi autoritásaink több évezrede a *vádbeszéd* helyett folytonos és megszakíthatatlan *védőbeszédbe* kényszerülnek; újra- és újratermelik a szellem igazságának kinnlévőségeit: a kételyeket. Az éntörténeti konspiráció szellemi autoritásaink örökös egymásrautaltsága, egymásba vetettsége, akár a tagadás, elhatárolódás, akár az elfogadás, azonosulás, de mindenképpen a kölcsönös függőségek képlékeny szintjein:

*„Együtt a tudás szelíd lovagjai.
Valaki megkínzott, megalázott
Galilei álmodja ezt a hadsereget.
Különben egyenként ülnek pislogó
lámpáknál, s időnként orrukon
megigazítják a pápaszemet. És
békésen hatalmasok.”¹⁶*

A Galilei álmodta hadsereg Bolyai „védőbeszédében” is csak az én eltűnése (megszüntetése) után verbuválódhat; az én csak jövőképeinek eszkatológiájában jelenítheti ki önmagát mint a romlékony politikai hatalmat veszélyeztető „identitást”:

*„ÉN, BOLYAI,
felhatalmazom azt, akinek majd
emlékezetét át fogják helyezni, párbajra
hújják, elbocsájtják, lelövik, kiéheztetik,
vallomásra bírják, megkövetik és kitüntetik,
mert ugye nem tudhatják –
vallja be Ausztria császáranak, hogy
valóban veszélyes vagyok, agyafűrt, mint
a tér, ahol a legeslegjobban kiképzett
hadsereg éppen győzelmek után
ténfereg.”¹⁷*

Az identitásprovokáció az én idegenségét jelenti be, amennyiben valóban eredeti, és nemcsak sajátosan reprodukál korábbi beszédeket (plagizál, imitál stb.).

Bacsó Béla hermeneutikai nézőpontja rigorózus episztemológiai alapon közelít az idegenséghez: „Döntő pont a konszenzus és az idegenség alapvető hermeneutikai problémája. Az idegenség gondolata lesz az, ami körül a leginkább kikristályosodik a hermeneutikához való elemi viszony.”¹⁸

15Lászlóffy Aladár: Kistestamentum. In uő: i. m. 127. p.

16Lászlóffy Aladár: Vivat Academia. In Lászlóffy Aladár versei. 80. p.

17Lászlóffy Aladár: Bolyai hegedűje. Uo. 82–83. p.

18Bacsó Béla: Megjegyzések a hermeneutikáról. In Bacsó: Írni és felejtetni. 128. p.

Lászlóffy Aladárnál a faktikus, „hárommilliárdszor felcserélhető” címszó alatt identifikálható „másikkal” való találkozás nem válik önkonstituáló képzeté. Idegensége abban az ontikus kételyben modellálja a sajátot, amelybe az egzisztencia lét-nemlélet attribútumai helyezik:

*„Egyedül vagyok, mert a másik három
milliárd csak akadályoz;*

.....

*Két, valami rajtam kívüli értelem
érdekében való úgy-ahogy között.
Úgy halok ki, mintha
élni következnek.”¹⁹*

A költő még a legradikálisabb helyzetben is képes erre az identitásprovokációra: a monolitikus társadalmi struktúrában sem ítésh, hanem védő. A személyes én védőbeszéde ugyanakkor „csak” trópusaiban egyszeri és eredeti, konspirációja révén viszont belevetettséggé a mindenkori én beszédébe:

*„Egyetlen hangja
pontos nevemen szólít, hogy intsen: hiába menekülök
régmúlt korokba, tudásba, szentbe, szépbe, ha valami
közeli éget, – azokat is emezzel egyszerre
hagyom majd itt.”²⁰*

Az én nem azért keresi ki a múltból beszédének hitelesítő képződményeit, előképeit, hogy önképét bennük retusálva narcizálhassa, hanem azért, hogy az autoriter képződmények, előképek hatástörténeti eseményébe írja be idegenségének hatalmi képzetét – mintegy reanimálva minden korábbi archív tudást.

A költői személyes én az átörökíthető eszmetörténeti hagyományban keresi helyét; a transzszilvanizmus eszméjét képviselő szellemi autoritások élő üzeneteire is figyel, hogy patetizmusmentesen, alulretorizáltan írhatta tovább a „haza” eszményét:

*„Amit csak kereshet, tapinthat, lapozhat, idézhet
Horáctól Dsidáig, amit csak
érint az elme –
mi más, mint megtanult s felmondott
temető, közélről, távolról, hazám szerelme?”²¹*

A romániai kommunista politikai metanarratíva az 1960-as évek közepétől, végétől engedményeket tesz az értelmiségi ellendiskurzusnak, azért is, hogy

19Lászlóffy Aladár: Humanozaurusz. In Lászlóffy Aladár: Ledőlési határidő. Bukarest, 1985, Kriterion, 70. p.

20Lászlóffy Aladár: Reneszánsz. In Lászlóffy: Hol én, hol idegen. 36. p.

21Lászlóffy Aladár: A professzorok temetése. In Lászlóffy Aladár versei. 106. p.

machiavellisztikus módon cezúrát teremthessen az értelmiségi és nem értelmiségi szociolektusok között, hiszen a hatalmi narratíva által pusztán paratextusként kezelt ellendiskurzust absztrakciós szintje teszi kommunikálhatatlanná, idegenné a tömegek számára.

A *rotterdami bírák* explicitté teszi ugyan a tiltakozást, de az ortegai tömegember nem rendelkezik azokkal a kultúrtörténeti asszociációkkal, amelyek odaértetten modellálnák az ő (a tömegember, az individuum) idegenségét is. A képviseletüket ellátó személyek önfeláldozásában, feláldoztatásában azért nem láthatja meg a *saját* tragédiáját, mert ezzel a nagypénteki krisztológiai momentummal csak mint az én kinnlevőségével képes – és csak érzelmileg – azonosulni; értelmi megismerése számára sartré-i hiábavaló passióként jelentkezik a küldetésstudat végzetes vállalása, sőt: idegen hatalomként koncipiálja azt a személyt, aki vállalásával a homo absconditus önazonosságát kérdőjelezi meg:

*„Francois Villon és Luther és Servet és Giordano Bruno
fejét – bárhogya fáj nekünk – de akár a nyár végi
almát, kiszolgáltatja nektek a történelem.
Mert az igazság mindenkori agitátora hús-vér
a mindenkori tömegből, s nem mentelmi jogánál
fogva bátor.”²²*

A költői énprovokáció mindazonáltal esélyt ad a homo absconditus önverifikációs kényszerének is, mintegy profanizálva az én felelősségét; de ez csak úgy valósulhatna meg, ha az én kihelyeződne történelmi helyzetéből, megszűnne implikatív szerepe, helyette kontemplatív helyzetet vindikálhatna a *saját*nak.

Lászlóffy Aladárnak a helikoni hagyományt avantgárd módon átörökítő küldetéses verse még csak nem is szuggerálja ezt a posztmodern imaginatív aktust, hanem a romlékony történelmi időben „felmentést” nyújt a felcserélhetetlen individuumnak:

*„A humanizmus nem a kivégzésnek
technikai tökéletesítésében működik tovább,
hanem a meghagyott fejekben.”²³*

„Az olvasó átlagos megértése – mondja hangsúlyosan Heidegger – *sohasem képes* dönteni azt illetően, hogy mi az, ami új alkotás és vívmány, és mi az, ami csak ismétlés. Sőt az átlagos megértés nem is akarja ezt a megkülönböztetést, nem igényli, hiszen mindent ért. Az, hogy a fecsegés talajtalan, nem teszi lehetetlenné, hanem éppen elősegíti, hogy behatoljon a nyilvánosságba. A fecsegés annak a lehetősége, hogy mindent megértsünk anélkül, hogy a dolgot előzetesen elsajátítsunk. A fecsegés eleve megóv attól a veszélytől, hogy az ilyen elsajátítás során kudarcot valljunk.”²⁴ A metafora ellendiskurzusa

²²Lászlóffy Aladár: A rotterdami bírák. In Lászlóffy Aladár versei. 16. p.

²³Uo. 17. p.

²⁴Heidegger: Lét és idő. 200. p.

a szociolektusok különböző szintjein válik a *sajátról* való tudás különböző mértékben felfogott privilégiumává; a magaskultúra mint legelkülönöződőbb szint az idegenség hatalmát tulajdonítja az alkotónak, aki az „iker-unalmas gyöngyszemekben” – a heideggeri ismétlésekben, fecsegésben – nem talál identitásképzeteket:

*„Milyen lehet a költészet, hogyha mit írunk,
szándékkal nem illesztjük bele az eddigi sorba,
s ha amit írunk, az sem egyéb, mint újabb
iker-unalmas gyöngyszem a soron?”²⁵*

Rilke „megidézésével” fejezi ki Lászlóffy az éntörténeti konspirációban rejlő szellem hatalmát:

„Hatalmas volna költőkbe menekülni”²⁶ – írja, hogy a nyelv feltételes módjával kellőképpen „visszaélhessen”, és szubjektivitásának adhassa át – megtörténésként, belevetettségeként – azt, amit nyelvtana csak „érzékelhetetlen átmenetként”, lehetőségként jelölt.

Lászlóffy költői beszédének értelmezéséhez – az önazonosság elvesztésének megvilágításához – nyújt támpontokat Foucault: „Az archeológia nem kívánja megtalálni a folytonos és érzékelhetetlen átmenetet, amely szelíd részsűként köti össze a beszédeket azzal, ami megelőzte, körülveszi vagy követi őket. Nem fürkészi a pillanatot, amikor a beszéd abból, ami még nem ő volt, azzá lett, ami; sem azt a pillanatot, amikor feloldva alakzatának szilárdságát, lassacsckán *elveszíti önazonosságát* (kiemelés: B. T.).”²⁷

Lászlóffy a költői lét látnoki tudáskompetenciájának sem tulajdonít olyan önazonosság-hatalmat, amelyben a beszéd voltsága és jelen ideje összegződhetne, hiszen:

*„A költő életével és halálával is éppen csak annyit kérdez, mint a vak:
VAN ITT VALAKI?”²⁸*

Végtelen című versében hozza közelebb a történeti valósághoz a költő az értelmezésem szerinti „éntörténeti konspirációt”. Ezúttal ugyanis a történelemben, népben, emberiségben megkonstruált ének, a történelmet, a népet, az emberiséget konstituáló ének a konkrét, zsarnoki történelmi pillanatban elveszejtődnek.

A semmitő üdvtörténet a negatív előjelű identitásprovokációt hívja elő:

*„Elfognak rendre éneim, lehet, hogy ez
lesz a vége;
persze, ha egyszerre jövünk, ennyien,*

25Lászlóffy Aladár: Milyen színű lesz az idei nyár? In uó: i. m. 23. p.

26Lászlóffy Aladár: Raron, a diplomtemető. Uo. 32. p.

27Michel Foucault: A tudás archeológiája. Fordította és a jegyzeteket összeállította: Perczel István. Budapest, 2001, Atlantisz, 178. p.

28Lászlóffy Aladár: Raron, a diplomtemető. In uó: i. m. 33. p.

*persze, ha nem egymás után, beosztva;
de hát úgy nem alkottunk volna népet,
emberiséget*²⁹

Lászlóffy költészetében *mintha*³⁰ elveszne a heideggeri *egymássalét*; a vers folytatása is *mintha* ezt tudatosítaná. Beszédének felszínén a bábeli nyelvkavalkád és nyelvzavar túl egyértelmű, kevés asszociatív áttételt megengedő eseményét tematizálja, ahhoz hogy szofisztikusan ontológiai problémakörbe helyezhesse beszédének szubsztancialitását („Az egymássalét beszéd”³¹ – mondja Heidegger), s ezáltal a világ teljességének képzetét:

*„de hát úgy nem kellett volna megszólalni
mindenik nyelven;
pedig a mindenik nyelven elmondott
minden az igazi,
pedig a mindenik nyelven megbeszélt
világ a teljes*³²

A mindenik nyelven megbeszélt világ teljességének poétikumában a világ nem lehet objektum, itt már a heideggeri transzcendenciaprobléma kérdéseiben strukturálódik a versértelmezés: „A világ mintegy »kívülebb« van annál, mintsem hogy objektum lehessen. A »transzcendenciaprobléma« nem redukálható arra a kérdésre, hogy miként jut a szubjektum kívülre az objektumhoz, ahol az objektumok összességét a világ eszméjével azonosítják.”³³

A világ eszméjét a költői énprovokáció a *saját* identifikációs kényszerében keresi, „a megértés időbeliségét”, a „most” és a „pillanat” egymásba nyitottságait és egymásba-zártságait heideggeri módon érzékeli: „A pillanat fenomenójét *alapvetően nem lehet a most-ból megvilágítani*. A most olyan időbeli fenomén, amely az időhöz mint időnbélüliséghez tartozik hozzá: az a most, »amelyben« valami keletkezik, elmúlik vagy kéznél van. A »pillanatban« semmi sem adódhat elő [...] A pillanattal mint tulajdonképpeni jelennel ellentétben a nem-tulajdonképpent *meg-jelenítésnek [Gegenwärtigen]* nevezzük. Formálisan értve minden jelen meg-jelenítő, de nem mindegyik »pillanatszerű«.”³⁴

A költői én számára a *most* az időnbélüliségben való keletkezést jelenti, míg a *pillanatszerű* („a perc”) éppen azért válik meg-jelenítővé, mert a *saját* időnbéliségén belül maradunk:

*„Nincs elég időm világszerűen megtörténő magamra.
Én is csak itt élek, mindig csak most vagyok bennem.*

29Lászlóffy Aladár: Végtelen. In Lászlóffy Aladár versei. 42. p.

30Vö. Wolfgang Iser: A fikcionálás aktusai című tanulmányában kifejtett Mintha-teoretizálásával.

In Az irodalom elméletei. 4. köt. 51–83. p.

31Heidegger: Lét és idő. 192. p.

32Lászlóffy A.: i. m. 42. p.

33Heidegger: i. m. 422. p.

34Uo. 390–391. p.

.....
*Ezt a percet is magamtól
 veszem el, hogy magamra
 fordíthassam*³⁵

Az én poétikus beszéde a világidőt semmitő hatalmi helyzet: a személyes idő kódolt megértéstöbblete révén haladja meg a vulgáris idő képzetét – és ebben a meghaladásban a jelenvalólét sajátosan szembesül tragikumával. „A jelenvalólét – írja Heidegger – amikor az idő *elmúlásáról* beszél, akkor végül is többet ért meg az időből, mint amennyit szeretne.”³⁶

„Nem élek ezer évig, még
 százig se, lehetek türelmetlen.
 .....
 itt vagyok én és testemben
 csecsemőkorom óta egy
 öregség tenyészik.”³⁷

Eugen Jebeleanu az elmúlásban (*Megállás nélkül* című verse Lászlóffy-fordítás) azt a „többletet” tulajdonítja a *sajátnak*, ami nem azt mondja, hogy „az idő *elmúlik*”, hanem hogy az „idő keletkezik”³⁸. Ebben az idő-keletkezésben működik közre ikaroszi provokációhelyzetben az én:

„Sietnem kell mert a föld besötétül
 és megnő az árnyék
 de én fölemelem az árnyat és szárnyat készítek belőle.”³⁹

Lászlóffy Aladár költészetének 1989-ig vizsgált alakulástörténete a „*hol én, hol idegen*”⁴⁰ kettősségéből teremt új értelmezési beszédhelyzeteket.

Mielőtt abba a végletes hibába esnénk, hogy a modern magyar irodalomban valóban egyedien alakított, egyedivé cizellált Lászlóffy-versént kultikus helyként fogjuk fel, avagy ezzel ellentétben tiszta identitáshatalomként, netán a „mi” behelyettesíthetőségeként értelmezzük, szükségszerűen az én atemporális percepciójához kell fordulnunk:

„Elég okom volna az elégiára akkor is, ha én megmaradnék, csak a többiek múltak volna el. Mert hol vagyok én nektek, én, aki egyedül érzem *már és még* tragikus szerelmét, s itt nyom el éppen az álom, mint a megszületés! Testem

35Lászlóffy Aladár: Ez a perc. In uő: i. m. 51. p.

36Heidegger: i. m. 487. p.

37Lászlóffy Aladár: Ledőlési határidő. In uő: i. m. 113. p.

38Vö. Heidegger: i. m. 487. p.

39Eugen Jebeleanu: Megállás nélkül. Ford. Lászlóffy Aladár. In Román költők antológiája. 401. p.

40Az idegenség hatalmi képzeteinek provokatív jelenlétét és fontosságát is jelzi, hogy Lászlóffy Aladár egyik legfontosabb, 1982-ben publikált verskötetének a címe *Hol én, hol idegen*.

a kor leltári tárgya. S bármelyik kort választottam volna búvóhelyül vagy les- helyül, egyforma veszélyben forogtunk volna végig.”⁴¹

John M. Heaton Wittgenstein-interpretációja számos relevanciát mutat ez irányban: „Wittgenstein azt vizsgálta, hogyan használjuk az »Ént«, s nem foglal- kozott elméleti egységekkel.”⁴² Heaton a továbbiakban hozzátesz mondandójá- hoz egy „statisztikai” tényt, amiről elmondható, hogy nem önkényes számjáték, hanem túlmutat önmagán: „A *Filozófiai kutatások* című művében oldalanként körülbelül nyolcszor fordul elő az »én«, és hozzávetőleg négyszer a »mi«. Kevés filozófiai szöveg büszkélkedhet ilyen számokkal.”⁴³

Lászlóffy költészetében sem önkényes az „én” (és a „mi”) hihetetlen gyakorisá- ga, mely nem az individuáció posztmodernbe való kultikus belemerítettségét jelen- ti, hiszen itt az én nem relativizálódik az önmagáról való negatív tudásban, hanem az ének korábbi tudásából származtatja a saját idegenségképzeteinek hatalmát:

„Mindig is mondták ők, a halott költők, akik maguk mögött hagyták rég az értelem számára lehetséges jövőt is. Ó, ti kozmikus időhatározók! Piroslík már a fákon a levél – jegyzi meg Petőfi, nem mintha nem látná ezt akárki, hanem mert most Ő kiált, vagy sóhajt, vagy csak ír, s az írásnak szövege kell hogy le- gyen, mert más napok nem lettek számunkra itt élve a gondolat önkívületéig és vissza, csak tudunk valamit másról, hát ezekkel a napokkal kellett megpróbálni arról a tudásról beszélni.”⁴⁴

„Wittgenstein rámutatott arra – olvashatjuk Heatonnál –, hogy az Én nem utal semmilyen egységre, nem nevez meg senkit, nem egyenlő önmagam- mal.”⁴⁵ Tehát amennyiben a heatoni interpretáció nem téved (véleményem sze- rint nem), akkor a wittgensteini önmagammal nem egyenlő énről az mondható el a továbbiakban, hogy az nem elsősorban a történelmi, társadalmi elidegene- désben realizálódik vagy irrealizálódik, hanem az idegenség arché-tudatában.

Egyetlen lényegi ponton viszont türelmetlennek és hatástörténetileg megkérdőjelezhetőnek hat Heaton gondolatmenete, ugyanis Wittgenstein (nyelv)filozófiája és Lászlóffy Aladár költészete azáltal, hogy éppen az Ént fede- zi fel ily gyakorisággal, önkéntelenül valamilyen centripetális *egység* irányába történő mozgást konstituál az énképzeteknek:

„Kékje, sötétje én elmúlt estémnek, én elvett délutánomnak

.....

írás,

*valamit elhozott valahonnan, a színek lehetséges, időn kívüli nyelvén, mint kékje, sötétje én elmúlt évszázadaimnak, én elvett mestereimnek.”*⁴⁶

41Lászlóffy Aladár: Születésnap. In Lászlóffy Aladár versei. 93. p.

42John M. Heaton: Wittgenstein és a pszichoanalízis. Ford. Cserna György. Pécs, é.n., Alexand- ra, 59. p.

43Uo. 59–60. p.

44Lászlóffy Aladár: Születésnap. In uó: i. m. 94. p.

45Heaton: i. m. 60. p.

46Lászlóffy Aladár: Reneszánsz. In Lászlóffy Aladár versei. 97. p.

Lászlóffy Aladárnál az éntörténeti provokáció nem interpoláció, egy Másik Én indukciója, hanem a transzszilvanista hagyományba íródott „mi-tudat” önelrejtettsége:

*„Hogy szeretnek majd vitázni
újabb középkorunkról, hogy
festenek falra, könyvbe, ül-
tetnek képre, gépre, vetítnak,
idéznek, facsarnak, igazítanak
helyre, demitizálnak...”⁴⁷*

A pascali szorongás nem elég az énkonstitúciónak, ezért jelöli ki az én azt a helyet, amelyben küldetéses szerepet vállalhat, anélkül hogy beszéde meszianisztikus lenne:

*„Egy lehetséges elégiát már felmond
a történelem. A többi lehet,
hogy nem a halálé.”⁴⁸*

Lászlóffy költészetének recepciója nem állhat távol attól a wittgensteini gondolattól sem, hogy foglyai vagyunk a nyelvnek.

És idegenjei – túszai – a totalitárius történeti időnek:

*„Két szót csapkod egymáshoz a
nyitvahagyott hajnali álom:
lánc és Bizánc.”⁴⁹*

A költői beszéd az idegenség hatalmi képzetait fordítja a totalitárius meta-narratíva ellen:

*„Aki beszél még, biztos nem halott,
akit az írás néma méltósága
falakba épített, onnan dalol.”⁵⁰*

47Lászlóffy Aladár: Középkorok. In uő: Ledőlési határidő. 28. p.

48Lászlóffy Aladár: Faustok. Uo. 24. p.

49Lászlóffy Aladár: Kisemberi. In Lászlóffy Aladár versei. 126. p.

50Lászlóffy Aladár: Egy hasonlat szerelme. In uő: Hol én, hol idegen. 30. p.

Bágyoni Szabó István
 Szent László palástja

*avagy: a Tordai Hasadéktól a Budai Hegyekig
 Lászlóffy Aladárnak egy elszalasztott beszélgetés helyett*

Lehet hogy ez az utolsó kiáltás
 Talán most hull első sátrunk össze
 Mit a Poros Út a futó málhás
 Hagyott reánk e történelmi ősre

Lehet hogy épp e hétvégen fosztják ki
 László szentünk meghasadt palástját
 Kőpénz-aprónk épp most sorsolják ki
 Zsebéhünknek mit a huzat átjárt

Vagyunk tán a végső szemtanúi
 A vonaglásnak hogy ki meddig ér el
 Szó ha szól mit nem lehet tanulni
 Más anyától más tejjel s igével

Az a más kit hónaljunkban vélünk
 Hozzánk nőni s táplálni ön-vérrel
 Míg Európa sírkövére hullunk
 Húsunk hűlő rostjáig sem ér el

Néma szájjal nem lehetsz csak vesztes
 Ki önmagánál eggyel többet vesztett
 S mert a föld ma mostoha s nem szülő:
 Befödi az utolsó keresztet

Lehet ez az utolsó kiáltás
 A vég előtt hisz sátrunk rezzen össze
 Mondatunk' rázza Isten-káromlás
 Kapaszkodunk történelmi őszbe

(Budapest, 2003)

Prágai Tamás
Egy képzeletbeli ásatásra

*„Én nem is akartam egyebet, mint felmérni, feltárni,
felásni és restaurálni ezt-azt az emberi időből.”*

Lászlóffy Aladár

Az a házfal is: hogy tudott vakítani! Mintha röntgenfényben ázna, a téglák közein átsejlik az „odabent”, magányunk, esendőségünk... Áttetsző termek, kristályszobák, porcelán hamutartó az asztalon, az almazöld szalon régen eltűnt a cigarettafüstben derengő emberek szagában, épp most a kimért

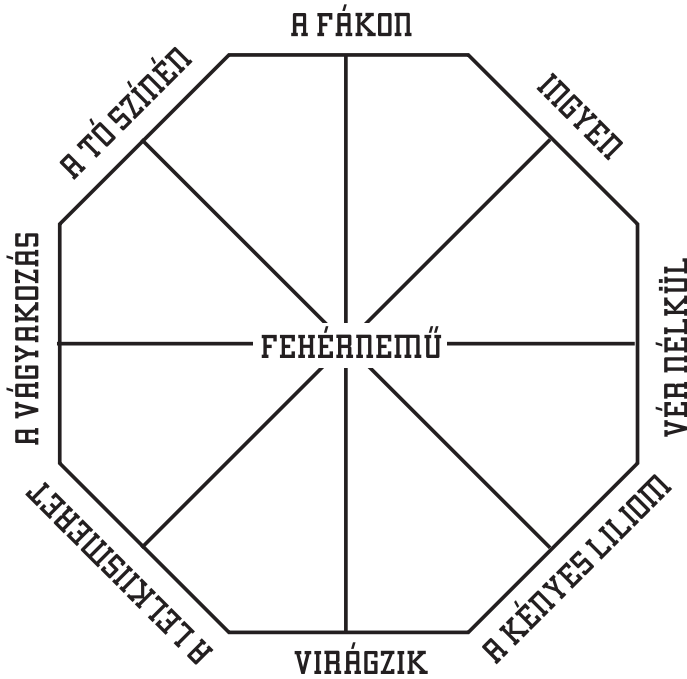
óraketyegésben blokkol egy emlék, fék csikordul,
sötét kabátos emberek jönnek és
ami még maradt, sietve fölpackolják, de mi is maradt? néhány kötet, levél,
kredencpor és címer a tálaló mélyén veszteglő családi porcelánról –

és emberek, arcok a derengő fényben, mint nehéz kabátot hordják
testüket keresztül a kihantolt szobákon, mind lassabban, mind nehezkesebben,
és rájuk alkonyodik a ház jelene –

A falak közeit sűrű folyadék tölti fel, növekvő közegellenállás,
filmszürke és anyagszerű csönd. Ha előbbre akarsz jutni, költő, dolgaidban,
medálként hordd, nyakadban, szíved fölött e képet.

Papp Tibor

FEHÉRNEMŰ

Összekacsintás Alival

A látható nyelvre alapozott vizuális irodalmi művek egyik jellegzetes típusa a logo-mandala, mely főleg a konkrét- és spacialista költők munkái nyomán vált ismertté.

Legfőbb tulajdonsága, hogy

- 1) formája kör vagy négyzet alakú,
- 2) középpontja van,
- 3) szimmetrikus,
- 4) olvasata a tengelyek mentén megfordítható,
- 5) szavai sokszor visszafelé is olvashatók.

A logo-mandalában a szavak írott képe a többszólamú olvasat szolgálatában áll, a látványban rejlő tartalom gazdagsága többnyire csak hosszabb szemlélődés után bontakozik ki. A logo-mandala az elmélkedés műfaja.

Szakolczay Lajos

Más égboltot

Palimpszeszt Lászlóffy Aladár verssorából

Könyveim bronz halmára támaszkodva,
nem örület, csak korba csomagolva
együtt a tudás szelíd lovagjai,
látom, bekerítenek, tatárjaik

szemgödreiben történelmi a táj;
ki könyvet is éget és sírva se fáj
tél-tavas-nyár-éjszaka:
kiáltásom betlehemi csillaga.

Világok legközelebbike, könyvtár,
és hangtalanul megzendül a zsoltár,
kiürült trombiták itt hevernek,
a négy égtáj szelei énekelnek.

E készenlét sosem üres, s nem árva,
percenként hordja önporát magára,
oly fehér, mint az Akropolisz régen,
valami készül minden téli éjen.

Az élésből kevés maradt a télre,
csillagkeresni emeltem az égre.
Lóra kap, trónra lép eszem, lábam, kezem,
Istenem, kezdjél megőrizni engem.

Mi hasznosabb mint példa: Káin kése,
így zendül meg a világ vetése,
technika, nyelv, szín, konvenció szárnyán
ez az új hold, ez az emberi márvány.

S e márvány-föld mindig papír-fehér,
az idő meghal, mint az ember, s a tér
kezdi a tegnapi tájat temetni.
A hegyeket még egyszer így szeretni?

Nyitott ablakból aranykék szeptember,
és rövid örömökből él az ember,
a balsors tartós rohamai ellen
legendánk lett a lét, s létünk a rejtjel.

Csak tornyaim: fehérén még kiállnak,
zenéikkel üzennek a halálnak
nagy vermeikbe, mit maguknak ástak.
A Kálvin templomában orgonálnak.

Épp utazom el Apollinaire mellett,
szabad, szabad, szabad legyen a szellem!
Honnan hová? Álmodom eltemetve
megint a nincstelenség szemtelenje,

Noé-bárka egy megáradt patakban.
Ettem, de azt is számolom magamban,
amit a lét csak félig készen vett el,
adhassam tiszta lelkiismerettel.

Beethoven-sorsú minden költő végül,
s egy más égboltot választottak égül,
a gyöngyház fény mögött a hegyek éle,
vetített tél-tavas-nyár-világbéke.

Fecske Csaba

Limerick hetvenkedő Lászlóffy uramnak

ha már hetven lettél Aladár
neked daloljon a sok madár
rigó és pacsirta
nekik Isten írta
a dalt a tiéd tolladra vár

Turczi István

Üzenet a Gyarmat utcából

Lászlóffy Aladárnak

*A lelkekben a gyarmatok mind
megmaradtak: kisalapi bérlemény.
Eltart egy darabig, darabolós gyilkosok
közt csak így. A többi borzongó remény.*

Mit nekem, ha neked se. Atomvillanáskor
együtt vágjuk magunkat a földre,
vagy fussunk, ha időnkből futja.
Azért madaraink csőre töltve.

Mennyit árt a versnek ez a sehonnai
béke! Lelke rajta, úgy feszül...
Mennyit ér a versnek könnyek alkonyíze,
míg hold *hibernál rendületlenül.*

Nyolcad messiások transzparenszen.
Bizniszland – *egyszerre fikatív és való.*
Nagy Sándor csak reklámhadjárat.
Vándorkiállításon Titanic, trójai faló.

De visszatérve a gyarmatokra jobb lesz
megint. Készül új áldozati oltár.
A Nagy Portréfestők és Cégbejegyzők
tudják: ott is az leszel, aki ideát voltál.

Báger Gusztáv

Őszi

Lászlóffy Aladárnak

dal

elmúlt a balzsamos nyár
csak hideg ködöket látó
csak este zuhanyzó ősök

zacskókból kihajló kabát
lassan minden átvedlőben
a héj-réteg mindig másik

ködön átfénylő kristályként
madárraj-éket navigál
átutazóban a lélek

tréning

földre hulló színes halom
súlyát vissza: fákra rakom
hasgat mint álomban a gond
ha gyümölcskosarat kibont

álmomból én is kihullok
cipőm rágja kerge buldog
felhő-mélybe kapaszkodom
tüzemből száll sötét korom

Szöcs Géza

Madár beszél a Sétatéren

1849 áprilisában alakult meg Kolozsvárott 153 fővel a szabadságharc egyetlen női vadász-zászlóalja. Nem férhet kétség hozzá: ha költőnk már akkor él, a hölgy-alakulat egészen biztosan őt kéri vala föl zászlósapának.

Keresztül a Sétatéren
re-he-pül egy ma-ha-dár,

azt kiáltja: virradat van,
felébredni, Aladár!

Várják a lányok a Kalota partján!

Hetven éves borral várja
Tulaj bácsi, Tulaj mámi,

rajta, igya, igya már!

Egyszázötven leány várja,
az a hősi, régi, jó
vadászleány-légió!

László fia Aladár,
vadászlányok dala vár!

az a leány-légió,
Tulai bácsi, Tulai mámi,
légi-
légi-
légió!

Vár rád a vissza-
hozhatatlan
s rád vár a vissza-
hozható.

S egy mezzoszoprán
Mezzo-
potámiából.

De ki beszél az éjszakában?

Keplerné szólítja Keplert
a csillagvizsgáló falából.

Ali, drága,

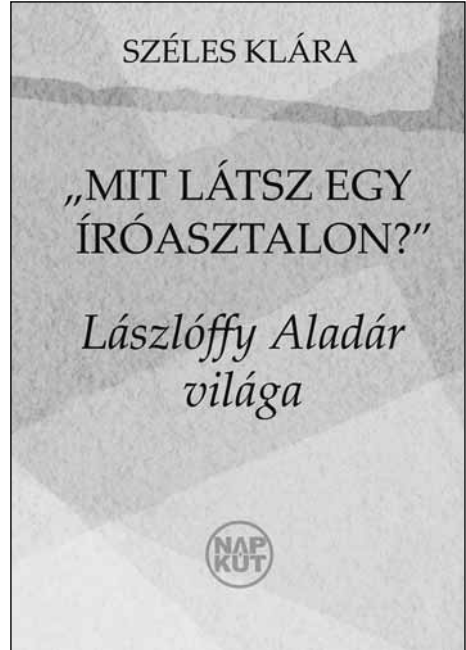
amióta először olvastam verseidet (1956), mindig éreztem, sejtettem, hogy rendkívül eredeti, s éppen ezért nem könnyen megközelíthető művészi világ épül szavaid, soraid mögött, együttesükben. Kezdetől – még diákkorunktól – készülök (öntudatlanul, tudatosan) arra, hogy megpróbáljam fogalmi nyelven kifejezni ezt a sejtelmet.

Évtizedek telnek, nagy örömmel követtem, követem utánozhatatlan, teremtett világod kibontakozását. Közben jártam, járom iskoláimat, hogy felnőhessek a régi, belülről adott feladathoz, a nagyon egyszemélyes, de egyben egyetemes kérdések kulskereséséhez. Lehetséges-e, s ha igen, hogyan lehetséges az irodalomtörténet, irodalomelmélet, műértelmezés eszközeivel felszínre hozni egy-egy oeuvre öntörvényűségét? Minden eddigi munkám mintegy előtanulmány-sorozatként szervesen összefügg ezzel a kísérlettel, amelynek – egyik akaratlan, állandó – ösztönzését Neked köszönhetem.

Ezt az óhatatlanul gyarló, befejezhetetlen kötetet teszem most születésnapjára íróasztalodra

mint egyik régi olvasód:

Klára

Bányai János

„Mit látsz egy íróasztalon?”

Széles Klára könyve

Könyvének függelékében Széles Klára közli Lászlóffy Aladár költészetével foglalkozó korábbi írásainak teljes jegyzékét. 1969-től kezdődően mostanáig több mint negyven írásban, kritikában, tanulmányban közelít Lászlóffy Aladár irodalmi munkássága felé, ami azt jelenti, hogy szinte kezdetektől fogva nyomon követi a költő irodalmának évtizedeket átívelő alakulástörténetét. Ennek a Lászlóffy Aladár művészetére iránti nem szűnő érdeklődésnek eredménye, azt is mondhatom, fedőműve a „Mit látsz egy íróasztalon?” címet viselő monografikus leírása Lászlóffy Aladár eddigi életművének.

A hangsúly ebben a mondatban a *leírásra* esik, mert Széles Klára valójában „Lászlóffy Aladár világa”-nak deskripciójára, azaz a teljes életmű értelmező áttekintésére és leírására vállalkozott. Az első közlésektől a legutóbbi publikációig, a folyóiratközlések és a könyvek megjelenésének sorrendjében írja le Lászlóffy Aladár költészetét, de próza- és esszéírását is. Persze a művek folytonosságát jelzi csupán, értelmezésüket legtöbbször kiemeli az időrendi kontinuitásból, minthogy a szövegek egymásutánja is csak akkor követhető meggyőzően, ha az irodalomtörténész összefüggéseket tár fel korábbi és későbbi, későbbi és korábbi szövegek között. Sőt, ha ezt a belső és sajátosan egyéni meg személyes összefüggésrendszert, az intratextust távolabbi, úgymond külső szövegek közi, azaz intertextuális kapcsolatok feltárása felé szélesíti ki. Széles Klára így járt el: közel hajolt Lászlóffy Aladár szövegeihez, verseihez, regényeihez, novelláihoz, esszéihez, de csak olyan közelre, hogy felismerhette bennük a közöttük lévő megfeleléseket és eltéréseket, így aztán a költő egész életművét vizsgáló értelmezése kimozdult a hagyományos, életet és művet egyszerre kutató monografikus megközelítések sorából, de nem fogadta el a „kritikai életrajz” értelmét és jogait mostanában újra visszaszerző gyakorlatát sem, hiszen monográfiájában életrajzi adatot alig közöl, ezért került csupán a függelékbe „a költő rövid életrajza”, ugyanide díjainak, kitüntetéseiének és „összes, eddig megjelent köteté”-nek jegyzéke, meg a befogadástörténet állomásainak bibliográfiája, ugyanakkor bőven kínál fel vers- és prózaértelmezéseket, mintha a némileg modifikált „szoros olvasás” immanenciát hirdető interpretációs gyakorlatát feltétel nélkül vallaná magáénak. Széles Klára figyelmét hangsúlyosan a művekre, Lászlóffy Aladár szövegeire összpontosítja, ám nem függetlenül a művek keletkezésének idejétől, az egymás után következés rendjétől. Munkája éppen ezért tekinthető egy költői életmű alapvetően a művekre irányuló értelmező összefoglalásának inkább, és nem teljességre törekvő, életet és művet, történelmet és poétikát egyben láttató monográfiának.

A művek értelmezéséből és elemzéséből azonban kirajzolódik a költő művészetének pályaképe is, jól felismerhetők Lászlóffy Aladár költészete csomópontjai, de a pályakép ívelése is. Eközben az is egészen nyilvánvaló, hogy Szé-

les Klára személyesen érdekelt Lászlóffy Aladár költészetének megértésében. Ritkán ugyan, de a könyv hangsúlyos helyein szólal meg a monográfus egyes szám első személyben, jelezvén, hogy poétikai megközelítéseit belső indulat és szenvedély fűti. Persze indulata és szenvedélye nem a költőre irányul, hanem a művekre, a versek, a prózák, az esszék megértését fűti át a monográfus érzelmi kötődése a költői életműhöz. A művel való személyes érintettség Széles Klára bele- és együttérző hajlamosságát és képességét mutatja, amely képesség – bár szem előtt tartja az életmű keletkezésének külső, történelmi és szociális vonatkozásait – nem vezeti el a költő szövegeinek társadalmi vagy közösségi azonosítása felé, inkább a költői képek, jelképek és metaforák „továbbmondásáig”, ami azt jelenti, hogy Széles Klára interpretációiban, bár szigorúan a szövegekre összpontosítanak, vagyis a szoros szövegolvasás gyakorlatát követik, helye van a benyomások közlésének, sőt az érzelmi azonosulásnak is. Ez semmiképpen sem tekinthető az eredeti művet folytató tovább- és átbeszélésnek, inkább vehető a monográfia szerzője erős ráhangoltságának Lászlóffy Aladár világára.

Miközben azt is hangsúlyozni kell, hogy Széles Klára Lászlóffy Aladár költészete felé nem a teória irányából közelít, sem a költő szövegeinek értelmezését, sem értelmezői gyakorlatát nem rendeli alá az amúgy nélkülözhetetlen elméletnek, bár ott, ahol az elméletre mint interpretációs nézőpontra szüksége van, mondjuk Lászlóffy Aladár költészete motívumainak és motívumhálójának, valamint szövegközi kapcsolatainak feltárásában, ott előveszi a teóriát, tekintélyekre és saját korábbi munkáira hivatkozik. Vagyis ellenáll az elmélet nyomásának, miközben nem rejti el elméleti felkészültségét, amire Lászlóffy Aladár költészete készíti, hiszen ez a költészet, ahogyan semmiféle igazi költészet sem lehet és érthető meg teoretikus vonatkozások hiányában, még akkor sem, ha a szerző teóriája a hagyományos elméletek vonzáskörébe tartozik, a hagyományos poétikák eszköztárát kamatoztatja, ahogyan Lászlóffy Aladár érett, majd pedig leginkább kései korszakában teszi a monográfus, akár a beszédmód, akár a verselés, akár a műfajok szempontjából. Ezért is állítható, hogy Lászlóffy költészetének megközelítése nem nélkülözheti a teoretikus alapokat, ahogyan nem nélkülözheti a nyelvtaniakat sem. E költészet értelmező deskripciója csak, a nélkülözhetetlen történeti megfigyelések mellett, elméleti alappokról lehetséges. Főként akkor, amikor az értelmezői figyelem nem az élet és alkotás, hanem a szövegek és szövegek közötti összefüggések, majd később említésre kerülő „szövetségének” feltárására irányul. Széles Klára Lászlóffy-értelmezéseiből nem maradtak ki hivatkozások történeti megfelelésekre, a múlt század társadalmi és politikai, nem utolsósorban ideológiai történéseire, a gyászosan véget érő diktatórikus rendszer költőt és művészetet nyomorító hatására és ennek következményeire mind az alkotás, mind a befogadás viszonylatában. Széles Klára munkája jól mutatja fel e hatások nyomait Lászlóffy Aladár költészetében azzal együtt, hogy nem ezekre a vonatkozásokra figyel elsősorban, hanem a művekre. Ezért is érdemelnek külön figyelmet a monográfiának a „Lászlóffy Aladár-féle költői tér”-re vonatkozó mondatai. Széles Klára szerint a „költői tér” „kardinális volta abból is kitetszik, hogy egyre bővül, dúsul. Körvonalai és tartalmi éppúgy, mint egyedi poétikai alakzatai állandóan változnak. Egyre új és új költői invenciók, teremtmények forrásvidékének bizonyul.” Ebből szűrhető le, hogy Lászlóffy Aladár a költészetnek és művészetnek nem iga-

zán kedvező korában a történelemnek saját világot, „a világ Lászlóffy-módra”, mondja egészében Széles Klára könyve, egész kozmoszt teremtett az íróasztalán történelemből és műveltségéből, mítoszokból és mítoszok szilánkjából, a tudomány világából, mindazokból az emlékekből, amelyekből az európai önismeret és tudat a maga világképét felépíti. Nemcsak utalások és hivatkozások, közvetlen vagy közvetett idézetek formájában van jelen ez a sajátos európai kulturális identitás és tudat Lászlóffy Aladár költészetében, mutat rá több ízben Széles Klára, hanem egészében áthatja az ő költői beszédmódját, amely beszédmódnak Európa-függő tartalmi repertoárjában természetesen kitüntetett helye van az Erdély-emlékezetnek, Erdély történetének, múltjának, kivételesen gazdag műveltségi hagyományának. Ennek a történelem, a kultúra, Európa és az erdélyi múlt felé fordulásnak csak egyik lehetséges magyarázata Lászlóffy Aladár tanultsága, a régészet és más múltfeltáró meg múltat idéző tudományok iránti fogékonysága, ami őt egyértelműen a tanult költők közé sorolja, József Attila meg Szabó Lőrinc egyik örökösének. Műveltségének magyarázata életműve születésének külső és semmiképpen sem mellőzhető körülményeiben is felismerhető, abban voltaképpen, hogy a terrorral, a diktatúrával szemben ellenpontként, sőt ellenállásként a kultúra mutatható fel. Lászlóffy Aladár verseiben és prózájában, regényeiben és novelláiban nem hivalkodóan csillogtatja kivételes történelmi és műveltségi ismereteit, hanem azért, mert csupán a történelem, a kultúra, a tudomány védhette meg őt a politika meg az ideológia erőszakoskodásaitól. Persze, Lászlóffy Aladár – ez is jól kiolvasható Széles Klára elemzéseiből – nem a költészet menhelyének, főként nem alibijének használja a kultúrát, se történelmi és mitológiai ismereteit, hanem egészében a költői megszólalás esélyének veszi, lehetőségnek a lírai beszédre, sőt azt is mondhatom, alkalomnak veszi a kimondásra, annak megfogalmazására, ami másként nem, csak a kultúra és a tudomány példatárával mondható. Aki megélte a terror éveit és megmaradt költőnek, nem rejtőzködött el a kultúra sűrűjében, ellenkezőleg, éppen a kultúrával mért, amennyire mérhetett, csapást a politikai és ideológiai erőszakra. Amit csak fokozott a kisebbségi létezés súlyának elviselése. Széles Klára monográfiájában alig hozza szóba a kisebbségi irodalom kérdését, csak valahol könyvének közepe táján ejt szót a kisebbségi irodalomról, holott Lászlóffy Aladár költészetének egyik, bizonyosan megkerülhetetlen forrása éppen a megélt kisebbségi lét, minthogy a kisebbséget leginkább a kultúra, a tudomány, a hit védheti meg, a magas kultúra, mind a rá leselkedő belső veszélyektől, leginkább az elvidékiesedés veszedelmétől, mind pedig a külsőktől, amelyek egyformán származhatnak felülről és alulról, kintről és bentről. Lászlóffy Aladár íróasztalára, a „költői tér” ezen egyszerre szűk és bő terrénumára azért kerülhettek elsőrangúan a kultúra értékei és hagyományai, mert rajtuk keresztül, ha úgy tetszik, akkor éppenséggel általuk szólalhat meg a költői én. A nyelv felügyeletét és a nyelv hatalmát Lászlóffy Aladár költészetében a kultúra reprezentálja. Szavai a kultúra szavai, képei és motívumai a kultúrából származtathatók. Gondolom, nem mondok ellent Széles Klára szövegértelmezéseinek és műelemzéseinek, ha azt mondom, hogy Lászlóffy Aladár íróasztala voltaképpen a nyelv, sajátosan a kultúrából származtatott, a kultúrára épülő, azt mozgásba hozó nyelv alakzata, vagy másik neve. Meg hogy ezen az asztalon a műveltség tényei láthatók.

Tehát ha Lászlóffy Aladár nevezetes prózaversének címét viselő monográfiája Széles Klárának azt kérdezi, „Mit látsz egy íróasztalon?“, akkor jogos a kérdés, hogy maga Széles Klára mit lát, illetve látott meg a költő íróasztalán. Az íróasztal mindenki számára, a költő számára különösképp, kitüntetett terep, sok-sok fontos vagy kevésbé fontos tárggyal, az íráshoz nélkülözhetetlen eszközzel, ceruzával, papírral, könyvvel. „Valóban:” – kérdezi Széles Klára – „mit látsz – akár egy költő – íróasztalán?” Majd így válaszol: „Bizonyára semmit. Illetve: semmi különösét. Olyanforma az, mint amilyen például saját otthoni íróasztalod, vagy akárkié.” Ez a sok „semmi különös”, mondja Széles Klára, „szó szerint fellelhető a versben”. Mármint Lászlóffy Aladár azonos című prózaversében. Majd hozzáteszi: „Mégis, a költői mondatok szövetében a köznapi tárgyak úgy azonosak önmagukkal, hogy ugyanakkor szinte észrevétlen jelentékeny átváltozás hordozóivá válnak. Hogyan és miért? Talán a jelzők, a meghökkentő metaforák és metonímiák, a költői víziók merész játékaik például az arányokkal – eláruznak valamit abból: mi történik itt?” Valóban, mi történik Lászlóffy Aladárnak az íróasztalról szóló prózaversében? Tájakat látunk és történelmet, mítoszt és valóságot, messzi vidékeket és közeli apróságokat, a létezés különös jeleit az életet adó jelzőkben, a sorozatos átváltozásokban, más szóval mozgást látunk, tárgyak és tények felett a gondolat és érzés mindent egybeforrasztó idejét és mozgását. Azaz egyszóval a „semmi különös” kultúra ismerhető fel a költő íróasztalán. Ilyenformán a *Mit látsz az íróasztalon* című prózavers akár modellje is lehet Lászlóffy Aladár költészetének, melyben úgy van együtt történelem és jelen idő, mítosz és realitás, kultúra és hétköznap, emlékezet és képzelet, álom és fikció, hogy egyszerre értelmezik és erősítik egymást, ablakot nyitnak a jelen és a múlt költészetének tájaira, a kultúra egész sokszínű világára. Mert az íróasztal – „akár egy költő” íróasztala – valójában a kultúra terepe, amely terep hegyekben és völgyekben, folyókban és tengerekben bővelkedik. A kultúra e kivételes gazdagsága hallatszik ki Lászlóffy Aladár költészetéből, ihlete ebből táplálkozik, verseinek motívum- és képvilága egészében erre épül. Széles Klára jó érzéssel fedezi fel Lászlóffy Aladár verseinek és prózájának kulturális háttérét. Persze ennek a háttérnek szerves része Lászlóffy verselése is: kimunkált verssorok, rímekkel átszőtt szakaszok, elfeledettnek vélt formák, nemegyszer ironiával díszített verstani kötöttségek a részei Lászlóffy verskultúrájának, amihez ha nem is közvetlenül, de szorosan kapcsolódnak időszerűsített lírai témák, különös etika is, ezzel együtt a politika, amitől különösen kései lírája nem mentes. Ha Lászlóffy Aladár kései lírájának nézőpontjából olvassuk korai és korábbi verseit, könnyen válik beláthatóvá, hogy verseinek kulturális háttérében és kulturális felépítettségében mindig is ott munkált etika és politika. Széles Klára arról is szót ejt, hogy esszéiben „Lászlóffy Aladár vállalja az egyik, lehető leghálátlanabb, netán legtámadottabb szerepet: az erkölcsöcsész, a prédikátor, a tanító szerepét”. Ebből is kitűnik, hogy látszólagos belemerülése a kulturális hagyományokba, versei képvilágában és prózája témaválasztásában egyaránt, nem elzárkózás, hanem erős személyes indulattal fűtött ragaszkodás az értékekhez, aminthogy verselésének sajátos vonásai is éppen ezen az úton követhetők nyomon. A „kozmosz” ifjú költő, akiről Széles Klára nagy megértéssel beszél, már korai verseiben felmutatta kivételes formakultúráját, Széles Klára kérdőjeles szavával a „modor és zürzavar?” világából, ha volt ilyen, éppen

a forma kultúrája vezette ki, aminek egyik döntően fontos verse a Szabó Lőrinc halálára írott, megjelenésekor élesen bírált vers, ami Széles Klára szerint is költői remekelés. Nem múlhatott a véletlenül, hogy Lászlóffy Aladár már korai költészetében rátalált Szabó Lőrinc-re, a költőről *Szabó Lőrinc költői helyzetei* címen könyvet is publikált, hiszen Szabó Lőrinc az, aki a klasszikus modernség utáni modernségben éppen a „modern verset” újította meg úgy, hogy megőrizte kitüntetett verstani helyeit azzal, hogy „helyzetbe hozta” a rímet, a ritmust, a formát. A helyzetbe hozás itt azt jelenti, hogy párbeszédet kezdeményezett és folytatott magában a versben, úgy rímelt, hogy az egyben dialógus is a hívó rím és a válaszoló között, úgy írta jambusait, hogy azok a belső párbeszéd villogásának feleltek meg. Széles Klára, talán éppen Lászlóffy Szabó Lőrinc-kismonográfiáját – alcíme szerint vázlat egy monográfiához – követve Lászlóffy Aladár költészetének *helyzeteit* írta le, néha szó szerint a színhelyekről szólva, máskor a helyzeteket a versek téridejeként értelmezve, megint máskor a Lászlóffy-féle „költői teret” írva körül. De itt is hangsúlyozni kell, hogy mind e költészet színhelyeit, költői tereit, mind e versek téridejét Széles Klára versek és szövegek értelmezéséből bontja ki. Nincsenek, vagy csak nagy általánosságban vannak előítéletei, ezért amit Lászlóffy Aladár költészetéről megfogalmaz, ítéletei és interpretációi, mindig konkrét versekre, szövegekre épülnek. Mintha nem tudna, talán nem is akarna kilépni e költészet és próza hatásának szorításából, mintha rendre elsődleges olvasói és értelmezői tapasztalatát igyekezne közölni és ezeket a tapasztalatokat meg is szeretné őrizni elsődlegességükben. Említettem már, hogy Széles Klára gondolkodásának Lászlóffy Aladár költészetéről, verseiről, prózájáról, esszéiről, némileg tradicionális elméleti háttere van, de számára nem az elméletnek való megfeleltetés a cél és szándék, hanem a közvetlen műélvezet, a versek és prózák nyújtotta elsődleges olvasói és értelmezői tapasztalat közlése.

Széles Klára Lászlóffy Aladár műfajain tűnődve mondja, hogy „voltaképpen ő leggyakrabban ‘szövegeket’ ír”, olyan szövegeket, amelyekben a történelem mindig visszaváltható jelenre, amelyekben a kulturális hagyomány a jelenben visszhangzik. A „szöveg” nála egyaránt lírai-gondolkodói fogalom, amely szó és metafora egyben” – írja Széles Klára. Ami azt jelenti, hogy a szöveg párhuzamos jelentésű szava Lászlóffy Aladárnál a „szövetség”. „Szöveg” és „szövetség” szövegek szövetségeként tartozik egybe, ami nem egyszerűen a szövegek köziségnek egy másik neve, hanem abból a költői meggyőződésből származtatható, hogy a szövegek, versek és prózák meg a történelem szövegei „szövetségre” lépnek a jelen megszólítása szándékával. Lászlóffy Aladár költészetének egyik legfontosabb tapasztala ez: eltérő származású szövegek sorozatos egybeíródása esély a jelenben való visszhangra, mert az új szöveg nemcsak önmagát, hanem a múltból származót is jelenvalóvá teszi, ugyanakkor többszörös dialógust kezdeményez, amely dialógus, bár múltbeliek között zajlik, mindenkor a jelenben visszhangzik. Széles Klára könyvének befejező fejezeteiben Lászlóffy Aladár költészetének motívumláncolatait és motívumhálózatait vizsgálja, az ablak, a madár, a repülés, ezzel együtt a repülőgép és Ikarosz, majd a hó, az eső, a harmat, azután a kő, a fal, a vár, a rom, az álom, a félálom, az alvás, az ébrenlét, eszmélet és eszmélés motívumát, mert ezek, a monográfia szerzője

szerint, egészében átfogják, egységessé formálják a költő eltérő műfajú szövegeit egy egészen sajátos „mikro-univerzumot” teremtve.

Széles Klára Lászlóffy-monográfiája „a kiteljesedő életmű ismeretében” mindvégig él a visszapillantás, az egymástól időben távolra eső jelek és motívumok egybeolvasásának lehetőségével. Így sikerül neki Lászlóffy Aladár műveit, verseket, prózákat, esszéket „tágabb keretbe” helyezni, más szóval a későbbi művek visszhangját írja le a korábbiakban, de fordítva is ezt teszi, a „kezdetek szemszögéből” szemléli „a művészi kibontakozás további lépcsőfokait”. Törekvése eközben nyilvánvaló. Arra törekszik, hogy Lászlóffy Aladár költészetét, művészetének egészét, mások nyomán, főként Cs. Gyimesi Éva ítéleteit követve beemelje a mai magyar irodalmi kánonba: nem a kisebbségi költőről, hanem a magyar költőről beszél, akinek minden bizonytalansággal kitüntetett helye van a kortárs magyar irodalom értékrendjében.

Széles Klára „Mit látsz egy íróasztalon?” című Lászlóffy-monográfiájának bemutatóján:
Barbinek Péter, Bányai János, Szondi György, Széles Klára és Tarján Tamás
(Váli Anna felvétele)

KISEPOSZ ÉS BESZÉD ELEM

Szondi, kinek végvára most
nem Dréjeh, de Serdica-
mit rábírtak (épet, romost)
vigyázza, mint bőz bika.

Szuromya a töltrötolla,
kardja végén telefon.
Balgár, deavis, pap vagy mollah-
ő mindekit belefon.

Miközben így épít, várnol,
mint Frimuzinél Deli Vid,
felejiül a kultúrából
Balkán = Bakony, magyar lid.

szert nem faj most a fejem,
hogy nejd hova vezet ez:
kiseposz és beszéd elem
minden amit befejez.

Orizzétel, kolostorok,
bulvárok és Vitorák
a szigeti keredeleen
bulgár kormánybiztosát!

(Kérj meg a brádjá:
Rauloff Kledé
Bp. 2005. június 13. dől)

ŐSZI DELELŐN A

CÉDRUS MŰVÉSZETI ALAPÍTVÁNY
KÖSZÖNI

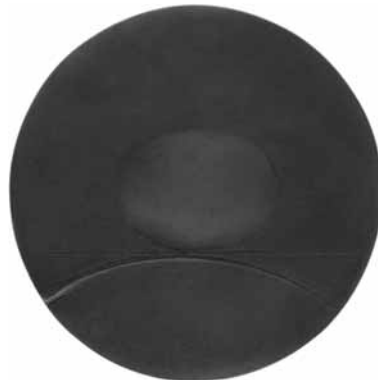
LÁSZLÓFFY ALADÁRNAK,

HOGY
ÉLETE PÉLDÁJÁVAL S ALKOTÓMŰVÉSZETÉVEL
A TÁGASSÁG SZÍNEIVEL, GAZDAGÍTOTTA
LÁTÓKÖRÜNKEZT-
-MÁSOKRA ÉS ANNYI MÁSRA ÉRZÉKENYEN,
TISZTESSÉGGEL.

KÖSZÖNTJÜK A BETELŐ PÁLYÁJÁN
HIVEN HALADÓT,
MERT-ÉGYEDÜL EGYÜTT JOBB.

BUDAPEST, 2007.
SZEPTEMBER 21.

SZONDI GYÖRGY
ELNÖK

Abból a sasfészeknyi torzonborz magasságból, amit az olyan alkalmi kiemelkedések kínálnak, mint egy vincellérkunyhó az őszben, vagy nagy tata városvégi kapa-, kasza- és ásólerakata... ebből a trónból újabb és újabb magaslatok, hegyfokok, geográfiai pontos emelkednek ki, mindig ott ül rajtuk valaki, akit körülvesznek a lények: EMLÉK-BARÁTOK, tanítómesterek, képzeletbeli szövetségesek, és ebből az enciklopédiai véletlenből tartós barátságok és szövetségek születnek.

Sosem lehet tudni, hogy mi az állandó, a továbbfejleszhető, mi a megragadható jelkép. Vajon Macondó, vagy Mohendzso daro, a Forum Romanum vagy az athéni Akropolisz, esetleg a fény ideges fővárosa, Párizs, s a még idegeesebb nyugat-amerikai központ, Hollywood. Valaki, aki megnevezi, kiválasztja, odarajzszegezi őket, gyakran létesít kapcsolatot közöttük. Foszlányai régen hallott beszédnek, tízparancsolatnak, vagy gyűrött, félig égett pergamenek kimentett igéinek egyaránt diadalmasak és gyötrelmesek. Fontos, hogy újra honnan közelítünk hozzájuk. Mert Kőrösi Csoma Sándor, jóllehet honfi volt, földrajzilag és történelmileg messzebből volt kénytelen nekifutni, mint mondjuk Dante Alighieri, aki egyetemes volt a maga Európa-tudatában. Az *Isteni színjáték* egyik pontján, a tatárjárás után, de Mátyás előtt felkiált: „Ó boldog Magyarország! Csak ne hagyja magát félrevezetni már!”... miközben az idők egésze alatt addig és azóta gyönyörűen félre hagyta magát vezetni. Rokonságban más népekkel, a Volga-partra vetődött vikingekkel, de nem a britekkel, a hollandusokkal, a velenceiekkel. A magyar ember „kontinentális”. A köztünk megtelepedő és belénk szakadó, a Házsongárdba temetkező vendég-ánglius John Paget is szimultán azzal, amit Vörösmarty felfedezett, hogy „felfele száll borban a gyöngy, jólteszi”, már felállítja a diagnózist: „a magyar ember sosem használ vitorlát, ha ár ellen akar haladni, erre csak egyetlen módszert ismer: a vontatást s bár évszázadok óta látja, hogyan használják a vitorlát ugyanannak a folyónak a másik oldalán, még sose jutott eszébe megpróbálkozni vele”. Akárcsak Repin vagy Gorkij hajóvontatói. Meg is jegyzi Paget János a maga széljegyzeteiben, hogy elég furcsa élmény volt együtt szemlélni a magyar, török és az angol hajózási módszert. Számára ez már egy diadalmas találkozási pont volt. Mintha ezelőtt pár száz évvel már felszíkriáltak volna ugyanazok a ma szikriázó kapcsolatok. Az észben s nemcsak a technikában. „A magyar parton 40 ember vontatott küszködve egy hatalmas dereglyét az ár ellen: a szerb parton egy lattine vitorla vidáman hajtott egy török hajót a szél előtt, középütt pedig, Watt dicső találmánya segítségével a pompás Zrínyi haladt, olyan erővel, hogy attól lehetett tartani, magával sodorja mind a két partot... Azt hihette az ember, a világ három különböző korszaka adott találkozót egymásnak.” Ilyen csoda percenként megesik, miközben Magyarország az EU-val birkózik és technikai színvonala néha alább száll a Tigris ősi birkózásával az Eufrátesszel. „Ilyen alkatú lévén, talán mondanom sem kell – foglalja össze már akkor Paget János –, hogy a magyar ember erősen hajlik a konzervativizmusra: gyűlöli az újmódi eszméket és a külföldi divatot, úgy véli, elítélőbben már nem is nyilatkozhatna valamiről, mintha az mondja: öregapám se látott ilyet!”

***

Valaha olvastam egy „tudományos fantasztikus” novellát, mely azt taglalta, hogy az űrben valami szupernóva hullott szét, s a helyszíni tanulmányról fényévekkel a zsebükben hazatérő „team”, melyben tudós fizikusok és teológusok foglaltak helyet, azzal a konklúzióval érkezett vissza a mi világunkba, hogy a szóban forgó érdekes helyszín maga a betlehemi csillag lehetett. Ám a mi világunkban milyen kurgán, halom, trónus van készen, ahonnan szerte lehet nézni? Oriana Fallaci *Ha meghal a Nap* című művében jut arra az összegzésre, hogy képzeletbeli szeme előtt egy amerikai utcán egy furcsa, torpedó alakú tárgyat ásnak el az IDŐ kapszuláját. Ő, mint szemtanú, Ray Bradburytól tudakolja, mi az? Az időkapszulát úgy készítették, hogy 6965-ig megmaradjon. És következik izgalmas leírása. Fallaci riportregénynek nevezi szép jóslatát, melyet jóval az 1969-es első holdrázszállás előttre datál. A cél fele közeledve regényében olyan köröket fut be, hogy mindez Isten akarata, ha Isten nem ezt akarná, nem adta volna nekünk a tehetséget, a lehetőséget a haladásra, a változásra. Ha Isten nem ezt akarná, megállítana minket. A nagy összegezés magasságából kimondja, hogy a tudomány mennyire igyekszik megérteni a teremtést, míg a vallás igyekszik megérteni a Teremtőt. „Két ösztönző erő kell az embernek, az egyik, hogy higgyen az Utolsó Ítéletben, mikor mindegyikünk meg kell majd mondja: hogyan használta fel a földön az élet értékes ajándékát, a másik, hogy higgyen a halhatatlanságban...” A másik pont Ismail Kadare *A halott hadsereg tábornoka* című regényében bontakozik ki, ahol ugyancsak a háborúba szüntelenül belegabalyodó, önpusztító emberiség próbál újabb időkapszulát előállítani. A tábornok, miután szörnyű gyűjtőmunkával összegyűjti halott hadserege csontocskáit, idegen földön egy esős városban csatangol, „... egy ideig a kirakat előtt ácsorgott, aztán bement az áruházba. Sokféle emléktárgyat látott. Sietség nélkül, egyenként végignézte valamennyit...” azzal a gondolattal, hogy annakidején mit vittek emlékbe a katonák, mikor Albániából hazamentek. A halott hadsereg tábornoka egy beszélgetésben az albán tábornagnak említi meg, hogy „Tudja, mit mondott nekem egy albán öregasszony? Azt mondta: azért jöttél ide, hogy lásd mint házasodnak a flaink, hogy aztán újra idejössz, és aztán megöld őket.” Oriana Fallaci és Ismail Kadare konzultációi mind ezt az összegezést firtatják: az emberiség égi, éggel szembeni konklúziót. „Tudja, miért veszem össze a pappal? Egy csontváz miatt – magyarázta a tábornok. – Hiányzik egy csontvázunk. Száznolcvankét centiméteres magasságú. Akarja, hogy adjunk önnek egy ilyen csontvázat? Van nekem elég, baráti alapon száz dollárért megkapja. – Nem kell. – Hát nem azt mondta, hogy száznolcvankét centiméteres csontváza van szükségük? Van százkilencvenkét centis is, kétméteres is. A mi katonáink magasabbak voltak, mint az önökéi. Kell?” Az idegen földre havas eső esett. A súlyos és nedves hópelyhek nyomban elolvadtak, mihelyt a repülőter előtti betonra hulltak. A kopár földön hosszabb ideig maradtak meg, de ott sem lett belőlük vékony fehér réteg, mert az eső megsemmisítette szövetségét, mihelyt mindketten földet értek.

Még távolabbi földre fordul a szöveg Valentin Raszputyin Szibériájára („Élj és emlékezz!”) az 1945-ös háborús télen: „...a fagyok idején Gaszkovékat veszteség érte: az Angara-parti alsó veteményesekben álló fürdőházukból eltűnt Miheics jóféle öreg ácsfejszéje”. A fiú hazaszökik a második világháború vérzivatarából, és személy szerint örök célponttá válik, tőle áldott állapotba kerülő felesége örökre úzött vaddá. Kicsiny világukat a háború statisztikái egyre kisebb darabokra osztják, mindkettőjüket Isten megengedetten kifordult világában a megsemmisülés fenyegeti. „Nasztyonának úgy rémlett, világosodik, zavaros roszdaszínű fakóságok jelentek meg a levegőben, a víz

felett a napkelte előtti hűvösségben bőrozni kezdett a víz..” Ezt a temetőt a béres Miska csinálta, aki a háború elején mint kisfiú került egy gyermekotthonból Atamanovkába, de azóta csaknem felnőtt legény lett. Soha annyi vízbe fúltat nem hozott a víz, mint mostanában. „Nasztyonát hazáig rázta a hideg... De ez az egyik Nasztyona volt, aki ott vész áldott állapotban az Angarában. A szíve is ünnepi és szomorú volt, mint az elnyújtott régi énekek hallatán, s már nem tudja, kinek a hangja szól, azoké-e, akik most élnek, vagy azoké, akik száz-kétszáz évvel ezelőtt voltak. Elhallgat az egyik kórus, belép a második és fölkapja a hangot a harmadik. A széken, értik-e mások, mekkora szégyen élni, ha a helyedben más jobban élt volna?” Bradbury pedig azt felelte, hogy az Idő Kapszula még ötezer évig megmarad: egy tárgy az utókor számára, hogy tudják, hogyan léteztünk. „Megkérdezte, miből készült és mi van benne, azt mondta, rezet, krómot és ezüstöt olvasztanak egybe az acélnál erősebb fémmé, mely képes ellenállni bármiféle bomlasztó hatásnak, tűznek, atomrobbanásnak. Benne civilizációnk tanúbizonyságai: jelenlegi állapotában a Krisztus utáni 1965. év küszöbén, egy olyan társadalomban, ahol a fájdalom és a halál az étellel egyenlő... Végül egy hatalmas rejtjelrendszer, hogy ezeket az írásos anyagokat a jövőbeli nyelveken megérthessék, megmenthessék és lefordíthassák.” És hogy onnan nézhessenek szertesztét.

Lászlóffy Aladár

2006. június 9–11. Könyvhét, Budapest. Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba és felesége (Szabóné Sarkadi Vera felvétele)

Kabdebó Lóránt

Lászlóffy Aladárrol

Erdélynek az egyetemes magyarság több kiemelkedő értékű költőt köszönhet. Kortársaim között is. De a magam számára Lászlóffy Aladár lett *Erdély költője*. Nem gondolkozásmódjában, nem is a vállalás elhivatottságában – ezt másokban is megcsodáltam. Aladár *stílusában* erdélyi. Abban az értelemben, ahogy Kós Károly a maga kulturális látomásában egy Svájc-szerű önálló képződményt tudott elképzelni. Örményből, magyarból, székelyből, szászból, románból, zsidóból táplálódva valami olyan sajátosan összezáruló „stílust” látok mindegyik ott élő író-művész-építész hátterében, amely a nemzeti nyelv mellé egy sajátosan európai kapcsolódást szervezett. *Sajátosan egyéni* barokkot, rokokót, romantikát, és egy különös jellegzetességű modernitást. És ennek reprezentánsa az én számomra a magyar-örmény Lászlóffy Aladár.

Élhetne a világ bármely táján, számomra ő mindig is ennek az önálló erdélyi „stílusnak” a legnagyobb megvalósítója.

Ha belegondolok, kiderül, hogy egészen másképpen gondolkozunk még a műfajokról is a Király-hágón innen és túl. Mi is Európába kapaszkodunk, ők is. Ez az, ami összeköt bennünket. De van, ami igen finoman szét is választ. A fogalmak értelmezésének, a formák alkalmazásának önelvű módozata. Meg merném kockáztatni: Lászlóffy előbb kellene az ír vagy a görög költészethez hozzámérni (mondjuk egy Yeatshez vagy még inkább Kavafiszhoz), és csak azután értelmezhetném az elképzelt „egyetemes” magyar kultúra mértékegységei szerint. Miért is sikerülhetett még a hetvenes évek elején Lászlóffy Szabó Lőrinc-monográfiája mára oly igen alapvető értelmezésként? Mert nem innen, hazai nézőpontból méricskél, hanem a maga erdélyiségében-európaiságában gondolta végig. És miért tud olyannyira egyszerre a felnőttek mellett a gyerekekhez is szólni (láttam valaha, ahogy fiaimmal eljátszott a szavakkal)? Mert ennek az erdélyi stílusnak sajátos megszólalásmódjába vonja bele mindegyik nemzedékes társát. A fenőttest értőként, a gyermeket játszótársaként.

Szabó Lőrinc a nagy német irodalom rajongójaként felfedezte a maga számára a svájci Gottfried Kellert, házalt barátainál, meg akarta szeretetelni velük, a *Tücsökzene* mintáját olvasta ki belőle. A nagy magyar irodalom értelmezőjeként én a magam számára, mint külön bolygót, ezt az erdélyi költőt fedeztem fel ifjúságom óta. Szuverén nagyságként, egységes irodalmunk részeként, mégis megfajtésre váróan elkülönülő alkotóként. Költőként magyar csoda, de szövegeinek minden egyes mozzanatában egy önmagába záruló világ megvalósítója.

Személyes emlékek is összekötnek velem. Kétszer is együtt látogattunk el apám-nagyapám földjére. Először az amerikai űrutasok holdra szállásának napján csak Szamosújvárig merészkedtünk, megnézni a Lászlóffy-házat és a börtönt, ahol Rózsa Sándor sírja is található. A híres betyárnak a fejét a családi monda szerint apám anyai nagyapja, Kovrig doktor „vágta le”, hogy elküldjék „a királynak”. Így hallottam ezt apámtól is, meg Barcsay Jenő bácsitól is. A le-

gendáknak mindig valami alapjuk lehet, ez esetben is később hallottam, hogy valamelyik bűnügyi múzeumban tűnt fel utóbb ez a híres relikvia. Másodszor már eljutottunk Vasasszentivánra is, ahol nagyapám jegyző volt. Aladár volt a tolmácsunk. Idősebb falusiak megemlegették csillanó szemmel kortársukat, Jancsit, amikor apámra utaltam. Fent a dombon ápolják a Kabdebó-sírokat, mondták, bár elcsodálkoztak, amikor mi elindultunk, hogy meggyőződjunk szavaik igazáról. Ha nem is ápolták, de azért meghagyták, és ez is nagy szó volt arrafelé. Az újabb kövek még álltak, de régebbi őseim idő gyalulta sírkövei már kidőlve kezdtek elveszíteni minden feliratot magukról. Aladár ujjongva felkiáltott: „Mit kapok, ha megtaláltam dédanyád sírját?!“ És utóbb ujjainkkal kezdtük kiolvasni a Werthán Tekla nevet, apám és Barcsay Jenő nagyanyjának, Kabdebó Miklós jegyző úr és húga, Kabdebó Irén édesanyjának nevét. Ott volt ifjan aljegyző a *Művészeti anatómia* világismertségű szerzőjének atyja, aki főnöke kishúgát vette feleségül. Akkor még Barcsa névre hallgatott a családjuk, utóbb a festő alakította a ma már klasszikus hangzású képaláírást: Barcsay. Itt jártunk, kerestük a magyar-örmény múlt egy darabját. Fiaim, mint afféle gyermekek, tiszteletlen játékosággal ugráltak a sírok között. Utóbb Aladár is hozzájuk csatlakozott, játszottak önfeledten. Mintha a tragikus XX. század nem is keserítette volna meg mindnyájunk családjának életét. Ezt a történetet is azért mesélem, mert olyan jellemző Lászlóffy Aladár alkotói jellemére. A múlt megszállott tisztelete, pontos-áhitatos visszakeresője, ugyanakkor játékos jelenbe ágyazója, játszva az eljövendők, utódaink emlékezetbe rögzítője.

Amikor a közelmúltban a kiadó közölte, hogy nem tudja e-mailben átküldeni a költőről készült monográfiát, mely 639 oldal, dühöngtem. Ki lehet ilyen eszement a mai világban, hogy egy élő költőről ennyit írjon egy „kismonográfiában”. Aztán amikor a kész könyvet kézbe vehettem, megbékéltem, elgyönyörködtem. Élvezettel kezdtem olvasni, mint egy jellegzetes, jól sikerült regényt. A szerzőtől, Széles Klárától hallottam ifjúságunk idején Lászlóffy Aladár nevét először. És most neki köszönhetően követhetem, „Mit látsz egy íróasztalon?” (ez lett a monográfia főcíme). Az „íróasztalon”, vérbeli író esetében mindig csakis rendtelenség honol. Persze alkotás közben nagyon is pontosan tudja, mit, honnan kell előkotorni. Meglepődne, ha a rendtelenségben valaki merő jóindulatból „rendet” teremtene. A rendszerető Lakatos István kitűnő költő barátja lakását egy nyárra megkapván azzal viszonzta szívességét, hogy „rendbe rakta” annak könyveit. Barátja számára katasztrófális káoszt teremtett. Féltem, Széles Klárát ismerve, most is ilyen katasztrófa fenyeget. De csoda történt. Klári megtartotta a költő „asztalának” látszólagos rendtelenségét, de nekünk, olvasóknak elmagyarázza a benne megvalósult nagyszerű rendet. Egy költészetben összekeresi a nagyság összekívánkozó elemeit. Eddig mindezt kimondatlanul csak sejtettem. És most jön egy monográfus, aki mindezt elmeséli minékünk. Kós Károly Erdély-monográfiája után Széles Klára könyve a második alapmű, amely erről meg tud győzni engem.

Pedig Széles Klára nem erdélyi – csak minden idegszálával ebbe a kultúrába kötődő szerelmese ennek a fel nem tárt önálló világnak. Európában él, mint Lászlóffy, szinte születésétől kezdődően. Együtt ismerték meg Európa műfaji rejtélyeit az ókori görögségtől az avantgárd modernségig. És most mindezt szépen sorjában elbeszéli a számunkra. Ennek a sokféle viszonyítható, mégis

független, szabad szellemnek szegődött kalauzául. Bemutatva egy öntörvényű kultúrát és benne egy nagy formátumú alkotót.

Üdvözöltem a könyvet, mit írhatnék utána még hozzá magam a költőt születésnapja alkalmából köszöntő folyóiratszám részére? De bármennyire is gazdag a könyv, néhány korábbi írásom megállapítása e mellett a teljesség mellett továbbra is megőrizhette aktualitását, így maradt még mondandóm, amit az ő gazdag kettős világukhoz hozzátehetek ezúttal, kihalászva közös múltunkból, talán tanulságul a jövőnek.

* * *

Arra emlékeztem, hogy az Új Írásban megjelent portrémból Aladár a *Héphaisztosz* című regényéről írottakat emlegette meg utóbb. Hadd emeljem ki most is az erről a kevéssé méltatott nagyszerű könyvről írottakat. Mert benne a lírikus tájékozódásának alapformájára is ráismerhettem. Régen is, most újra rátekinthetünk szintén.

A Lászlóffy-líra felnőtté válásának pillanatában a költő egy kitérőt tett. Már korábban is verseit legtöbbször a történelmi helyzetek átélése töltötte ki. De eddig számára épülő ház volt a történelem, amelynek korábbi jelenetei egy-egy alsóbb emeleten zajlottak. Most – egy regény idejére – elfeledkezett az épületről, és beleköltözött egy régi lakásba. Amikor magyarázza, még az „épületben” gondolkodik: „Az időszámításunk előtti V. század is olyan pontja az időnek, melynek közérzetében nagy előzmények és nagy következmények csomópontja feszül. Rokonaink voltak abban is, hogy ők is öntudatosan nagy összegező kornak tekintették magukat. Az a világ, melyről Hérodotosz már mint elmúlt korok láncolatáról tud beszámolni... A szokások szövevénye s betartásuk logikája majdnem teljesen megőrizte a személyes részletek valószínű vázát is, szinte magától szüli a tragikumot s a komikumot, a mindennapi élet hangulatát. Ehhez már mindössze az érdeklődés és a visszaérzés, visszakérezkedés hiányzik: egy mai szív kell, amely néhány órára újra éltesse őket.”

Az 1969-ben megjelent *Héphaisztosz* kitűnő regény, a hasonlóan a jelenre vonatkozó indítással született ókori témájú regények, Kosztolányi *Nero*, a *véres költőjének* vagy Márai *Rómában történt valami* című művének méltó társa. Pontos történelmi regény, de lényegében az író ezen keresztül vágja ki magát egy történelmi csapdából. Ami szabályos benne: a görög–perzsa háborúk előkészületeinek és lezajlásának megjelenítése. Ami szabálytalan: ahol és ahogy elmetszi a történetet.

Marathón, Thermopülai, Szalamisz – a görög történelem csúcsai; önmagukban is nagy eredmények, de még nagyobb lehetőség előrejelzései: a görög egység előképei. Csakhogy ez az egység sohasem született meg. Sőt kérdés, szükség lett volna-e egyáltalán rá? Hiszen ahány görög városállam, annyi külön szín, maguk a győzelmek is ezeknek a különbözőéseknek az alkalmankénti összemunkálásából születtek. Az egységesítés éppen az embertelen tulajdonságokat (rabszolga-kereskedelem, háborúk) erősítené fel. Paradox helyzet: a regény a győzelmekben a vereségeket mutatja fel. Marathónról csak egy mondatot olvashatunk, de Miltiadész tündökléséről és bukásáról egész fejezetet. Szalamiszról inkább a vihar leírását kapjuk, de Thermopülai az egész regény központi jelenete, mert hiszen Leónidasz király az egyik főszereplője a

regénynek. Leónidasz, aki képességei és adottságai révén az egyesített Hellász vezetője is lehetne, itt, ebben a szorosban kényszerül vissza a hagyományos szerepbe: a spártai király háromszáz testőrével elhullik ennek védelmében. Cserbenhagyottan, kijátszottan, a taktikázgatás áldozataként. Benne nem csúcsosodott ki a történelem, pedig arra születettnek érezte magát. Csalódottsága mégis szerencsés döntést sugallt számára: ha nem töltheti be az új szerepet, amelyre vágyott – legalább nem lesz árulója a hagyományoknak. Senki nem kötelezte, hogy ott maradjon a több mint tízszeres túlerővel szemben – ezt már szabad akarattal, a hagyományoktól függetlenül döntötte el így. És ezzel a döntésével nemcsak egy régi hagyományhoz volt hű, hanem egy új eszményt is teremtett: örökre szóló példát adott a görögségnek. Tehát egy csalódást, egy kudarcot sikerült szabad akaratával, teremő erejével diadallá átformálni.

Még a görögség legnagyobb pillanata is milyen kisszerű pillanatokskákból tevődik össze, erről szól a regény, és arról, hogy a görög győzelmet mégis az biztosította, hogy ebből a sok kisszerűségből több megfelelő döntés születetett, mint a célratorőn támadó ellenség teljes hadi készülődéséből. A szétesséssel szemben létrejöhett a szükséges mértékű összetartás – nem voluntarista módon kimódoltan, hanem éppen a bölcs belátás, a kellő mérlegelés eredményeként. És hogy ez a belátás, ez a mérlegelés mennyi ellentétes hatás összetevője, mennyi egyéni ambíció diadala, illetőleg bukása révén érvényesülhetett – ez volt a görögség titka.

Leónidasz barátja úgy érezheti, hogy a thermopülai áldozat, de a szalamiszi győzelem után is minden marad a régiben. Mint ahogy előbb Marathón után is minden változatlan maradt. A kortársak sokszor nem is sejtik, hogy micsoda történelmi tettet hajtanak végre: másra készülnek, valami rajtuk túlmutatóra, és ha ezt nem tudják beteljesíteni, csalódásuk keserűségébe fulladnak – közben az utódok irigységgel néznek vissza rájuk, ők voltak a hősök. De ehhez az kell, hogy, csalódás ide, csalódás oda, az adott pillanatban képesek legyenek mérlegelni konkrét tetteiket, nem elképzelt igényeikhez, hanem a rájuk méretezett valódi szükséghez mérjék lépéseiket.

Hellász nem született – mert nem születhetett meg – Thermopülainál, de épp a szűkösnek vélt spártai szellem reinkarnálódásából született meg a hellén szellem egyik legnagyobb példája. És ennek elősegítője, támasza: egy nyomorék spártai. Ez a regény legfőbb paradoxona. Az elsőszülött Leónidasz, aki lábhibája miatt nem lehetett király, mégis, a szigorú spártai szellem ellenére is életben maradhat, és e szellem értelmében maga is harcosná lesz: ezzel a régit és az újat kapcsolja össze, a változtatás igényét jelzi barátja, a király, a másik Leónidasz oldalán. Ő kapja a Héphaisztosz melléknevet, mert ahogy az Olümposz Héphaisztossal, úgy a spártai erények az ő befogadásával teljesedhettek ki. A sorsdöntő változások a látszólagos változatlanságokon át alakulnak tehát, a nagy történelmi jelenetek is tulajdonképpen egy-egy archetípus beteljesítései. Nem ismétlések, csak ráütések, és nem automatikusan bekövetkezők, hanem a személyes felismerés eredményei.

Ez a mérlegelés, ez az állandó aktív döntésképes jelenlét az egyes ember saját életében bármennyire is magános aktusként tűnik fel, több lehet, mint egyéni akció. Mert a két Leónidasz együtt cselekszik, együtt is csalódik, de együtt győz a bukásban: amit az egyik végrehajt, a másik tudatosítja. A dolgok

összefüggenek, az emberek csakis összekapcsolódva, szövetségekben való-
sítják meg saját döntéseiket is. Így születhetnek érvényes, a siker által igazolt
döntések.

* * *

Azt írtam: lírája felnőtté válása pillanatában születik a regény. Hozzátehe-
tem: ebben a regényben gondolja végig az egyes ember esélyét-esélytelensé-
gét, a sokesélyűség és sokbuktatójúság helyzeteit. És egyben ennek az egyes
embernek a közösségében alakuló lehetőségeit. A világtörténelemben és a
nagyvilág lírájában gondolkozó-tájékozódó Lászlóffy-lírának az erdélyi való-
sággal szembenézni kényszerülő lényegét. Erdélyinek lenni azt jelenti: mindig
a nagy pillanatot várni, és mindig alázuhanni a beteljesülés előtti pillanatban.
Mondom én, kívülről nézve azt, ami Lászlóffyban belül történhetett. De ha így
nézem, akkor az egész világirodalom hasonló helyzetekből tevődik össze. Az
alkotás személyes pillanatai egyfajta összemérésben formálódhatnak az ép-
pen akkor és éppen ott adódó (vagy még inkább ott *nem* adódó) pillanatokkal.
Magamban és benne a történelemben. A most-pontokra szakadó időben meg-
keresni az abszolút időt, ami kívül kerül a napi eseményeken. A nagy esély az
esélytelenség történetiségében. Sugárzás és elfojtódás. Hogyan is illeszthető
a XX. század a világtörténelembé, és hogyan keveredhet ki az egyes ember a
maga életcsapdáiból – szembesülve az Univerzum egyetemességével.

Lászlóffy Aladár azáltal nőtt fel költészetében, hogy rá kellett jönnie: egy
sokesélyes világban él, ahol naponta újra és újra kell tájékozódnia, állandóan
elemző kritikával kell fogadnia mindazt, ami számára látszólag eleve elren-
deltnek tűnt fel. Azt kellett végiggondolnia, és kérdésekkel szétbombáznia,
ami akaratan kívül történt meg övele. Létezése teljes összefüggésrendszerét
végiggondolva találhatta csak meg a helyét az olyannyira bonyolult környeze-
tében. Hiszen önmagunk alakulásáért végül is magunknak kell felelősséget
vállalnunk.

Az első, véglegesen Lászlóffy-kötet, az 1971-ben megjelent *A hetvenes
évek* fülszövegében olvashatjuk – feltehetően a kötet szerkesztőjétől, Csiki
Lászlótól, aki maga is jelentős költő –: „»Közös kultúrtiltkunk, az ábécé...« – ír-
ja valahol Lászlóffy Aladár az alkotó ember tiszteletével a beszéd, az írás iránt,
mely megőrzött nekünk mindent, s mely bennünket is megőriz a későbbi ko-
roknek; egyek vagyunk a hatalmas áradatban az elődökkel és az utánunk jö-
vőkkel, felelősek is vagyunk a tetteinkért; és mindent el kell követnünk, hogy
ebben a szép szimultaneitásban éljünk, eltörölve az időhatárokat is, hogy ne
csak egy életünk legyen, hanem végtelen sok és végtelen; meg kell terem-
tenünk magunkban minden korok harmóniáját, hogy életrajzunkká legyen a
történelem.”

„Életrajzunkká legyen a történelem” – ha nem is csak azáltal, hogy meg-
teremtjük magunkban „minden korok harmóniáját”. Ezt a szép eufemizmust,
amely emlékeztet a „hetvenes évekre”, be is teljesíti, meg nem is. Mint a népmé-
sékben. A Lászlóffy-versnek van egy sajátos időbeli hazátlansága, parttalan dia-
lektikája. Minden mondata a törvénytmondásra emlékeztető szuggesztív-pontos
megfogalmazású állítás, csakhogy egyben azt is érezteti, hogy ennek az állítás-
nak soha és sehol sem lehet realitása, mert minden állítást megkontráz egy kö-

vetkező, amely az előbb még feltételezetten érvényest mindjárt érvénytelennek nyilvánítja. Az érvényes és érvénytelen állításoknak ez a hullámzása ugyanakkor kiváltja azt az igényt, amely sugallja, hogy kezdjünk valamilyen realitáson túli érvényesség után kutatni. De minden újabb állítás ugyanakkor ezt az igényt újra és újra kielégítetlenül hagyja, a feloldást kétségessé teszi. A semmi megnyilvánulásai között bolyongunk, és közben minden egyes állítás megállójában úgy érezzük, hogy valódi közlekedési eszközre – sőt tömegközlekedési eszközre várhatunk, joggal. Mert Lászlóffy sohasem valamely magánember személyes vagy személytelen reményét és semmi-élményét éli át verseiben, hanem éppen a legjogosabb történelmi-társadalmi igényeket szembesíti a különböző korok történelmi-társadalmi valóságával. Az ő semmi-élménye a mindennapokban előforduló csalódások számbavétele, tudatosítása. A vanitatum vanitas keserű bölcsességének átélése logikusan felépített történelmi-társadalmi csalimesékből. Minden verse egy-egy eszméltető csalimese.

Nála a korok együtt érzékelése annak tudatosítása, hogy minden kor megfelelő mennyiségű csalódással is szolgálhatott lakójának („én vagyok gyerek, én vagyok beszámíthatatlan és rögeszmék megszállottja, aki elégedetlen mindennel”). Ugyanakkor – és ez a Csiki-féle fülszöveget igazolja – a korok együttese mégiscsak az emberi életképesség, a túlélési készség erőteljességét bizonyítja („mindenki csak egyed, s fel szabad, fel lehet teljesen oldódnia abban a derűben, hogy mindig él valaki, mindig élnek mások”). Az ember – és minden kor – magában hordja a célokság önmagára vonatkoztatott igényét és tudatát, mégis életútja – vagy a korszak története – épp ennek a célra tartó tevékenységnek a kudarcait reprezentálja. Így aki széttekint az emberiség történetében, mintha a ligeti elvarázsolt kastélyban bolyongana: mindenünnen saját, különbözőképpen eltorzított formája tekint rá vissza. De éppen az azonosságon túli különbözőség a biztató. Az a relativizmus, hogy a különböző tükrök más- és más-képp torzítanak: ez bizonyítja, hogy nem az eredeti forma, nem az ember torz, hanem a különböző viszonylatok, amelyek különbözőképpen deformálhatják. Ez a meggyőződés biztosítja a Lászlóffy-vers kettősségét: az állandó bizonytalanságot, az egymást ellenpontoszó részletek folytonos átalakulását, és ugyanakkor az ezzel ellentétes sugallatot, a megalkotottság, a lezártág érzetét.

Lászlóffy kitűnő formaművész, ezt a kettősséget verse szerkezeti sajátosságává tudja alakítani. A ritmus feszes ünnepélyessége, a mondatok megnyugtató kijelentő-kinyilatkoztató formáltsága, elrendezettséget éreztető alakítása, a vers érzéki hatása, mint egy preklasszikus zenemű, a megalkotottság, a teljesség, a lezártág érzetét kelti, verseiben mintha háttérzeneként minduntalan Vivaldit hallanánk. Így teremti meg a látszat és valóság kettősségét verseiben: mert az elrendezettség csak szuggesztív, a harmonikus szerkezet pedig éppen csak háttérzenére emlékeztet. Íme, ahogy ez a kettősség szemléletében megképzik, egy jelenet és egy látomás az 1973-ban megjelent *Papírrepülő* című regényből:

„S az égen léptek hallatszottak mindig. Kitapasztaltuk, hova kell állni, amikor az öreg bezárja a boltot és lefele baktat, láthatatlanul, a torony ablakokkal lyukas köpenyegében, hogy lépteinek visszhangja a magas falakról úgy hulljon ránk, mintha valaki el-elhaló és felerősödő léptekkel végigcsoszogna az udvar felett az égen.”

Ezt a kettősséget azzal tudatosítom magamban, ha a versszerkezetébe oldott Vivaldi-élményével a vonatkozási pontokként általa megidézett Bach vagy Rilke példázatát szembeítem. („Csakis az szabadul meg innen is, akinek olyan matematikai nyugalommal van tele a lelke, mint Bachnak vagy Rilkének.”) Az ő esetükben ugyanis képtelenségnek tűnik a látszatnak és a valóságnak ez a kettőssége, náluk a teljesség nemcsak a formálás szuggesztíója, hanem a mű egészének valóságos sugárzása, a mű a maga hely-idő konkrétságában egyszeri-összetartozó, egyetlen egész. Lászlóffy számára éppen ez az egybeesés lehetetlen, a megformáltság teljessége a személyes megalkotottság lehetetlenülésének, a célokság beteljesíthetlenségének ellenpontja. A formálásban jelen levő harmónia éppen a harmónia ábrándképét idézi csak meg, a mindig távolodó nagyszerű fata morgánát jelenti.

A Lászlóffy-vers valósága a különböző korokban és körülmények között vágyott élethelyzetek, cselekvéstípusok, élelcélok együttérzékelése és esélyeiknek mérlegelése; állandó gondolati villódzás arról, hogy hol, mi szeretnénk lenni, és annak vallatása, hogy mit és hogyan tehetnénk. Verse végül is a testet öltött emberi bizonytalanság. Valamiféle tudatos negáció, a félelemnek, ellenállásnak vagy valamilyen kiszolgáltatottság tudatosításának félve-rejtve történő bevallása, amely nem találja a maga megnyugtató biztonságát – a Neander-völgy óta meglevő biztonságihiány, benne korunk speciális veszélyeztetettségével.

Lászlóffy Aladár verseiben így a különböző korok között otthonosan villódzó szellemes kultúrlény szellemi bravúrjait is megcsodálom, de egyben korunkbeli tájékozódásom alapvető paradoxonának megtestesülését követem: a bennük háttérzeneként élő-munkáló, végső soron éltető célokság-tudat rám sugárzásának és állandó gyakorlati megcsalattatásaim dialektikáját élhetem át bennük.

Téved az is, aki azt hiszi, hogy egy csillogó-szép csigaházat talált, de éppúgy félreértheti az, aki hihetné, csupasz csiga, amelynek eleve nincs háza.

*Csupa nosztalgia minden emberi élet nekem.
Elmúlnak a korok, egymás után –
és én nem tudok betelni...
De milliárd színhelyen szemmel
tartom a történelemlakót.
És elképzelem a teljesség fogadónapját:
lehetnek kijelölt órák,
mikor lépcső ereszkedik értünk,
ajtó nyílik, móló nyúlik elénk.*

De ebben a történelemben ott élnek a kérdőjelek. Glosszák a történelemkönyvben: *Megjegyzés.*

*Az értelem néha még összerándul,
ha sarkát üvegcsereppel metszik el.*

*Mert értelmetlen kínokat megszokni
még tízezer éves lét sem nevel.*

És ezek a „megjegyzések” a történelem egészébe is bekéredzhetnek, a meditációk témáját szolgáltatva (*Ősz hajszálak*):

*Sötét szobában engedem, hogy villanjon ki
minden gondolatom,
s a kétely sárga, a szorongás vörös
fényben ragyogjon bennük.*

Az alapparadoxona: „Igazi szülőföldünk egy kor. Sajnos nem maradhatunk otthon.”

*De hát meg
tudok maradni, nyugodni meg tudok
tudok-e egy emberben élni? Egy embernek
egyetlen életében? Megint ezek a
legszebb napok. Ilyenkor elkezdem a
sétát: sétát a szobában, sétát a
mindenségben, és sehol sincs az a
méret, ami én! És nincs az a
mérték, aki mi: aki te velem,
aki én veled. Csak a mindenkori,
csak az örök, ki bármikor visszatérhet.*

A különböző élethelyzeteket, emberi lehetőségeket emelte költészete alapegységévé, és ezeknek a különböző korokban való megvalósulási – kiteljesedési, illetőleg korlátozottsági – lehetőségeit méri össze. Így versében az állandóan hullámzó történelem van jelen, amely az emberi cselekvés különböző formáival szembesül.

Mint Leónidasza, ő is csalódással, korlátozottsággal érkezik mindegyik versébe, nem is személyes, életrajzi jellegű, hanem többes szám első személyben elmondható vereségekkel. És verse állandó kapcsolatkeresés és viszonyítás, az ellentétek, a tények, az érzések ellenpontozása, szikráztatása: logikai, grammatikai eszközökkel. A történelmi létezésben él, immár független szellem, aki, ha kell, nemzedéke nevében bolyong a történelmi időben, ha kell, vigasztalóan bohócsipkát ölt, és hintalovon lovagolva szórakoztat, nehogy túlzottan elkeseredjünk. Egy tény: a veszteség nyereséggé vált benne, gyönyörködni is tud ebben a szellemi szabadságban, ebben a csalódott csapongásban. Ez a keserű, fanyar szabadság ugyanakkor újabb megkötöttségek végtelenét szabadította rá. Közben a védettség, a bizonyosság, az otthon állandósága veszett el a számára, szabadsága a csalódások számbavételének szabadsága.

Mert az ember jelenléte dolgaiban sokkal bonyolultabb, mint hinné, de szabadsága a helyzetek megváltoztatásában korántsem olyan korlátlan, mint a szellem mozgásszabadsága szuggerálná. Így érthető, hogy minden szuggesztíven megfogalmazott állítását egyben meg is kérdőjelezheti. Mert valóban taktikáznak is velünk, de mégsem olyan személytelenül, mert a politika is (értve ezen mindennapi személyes esélyeinket éppúgy, mint a Föld sorsát) emberi termék, és az emberek mégiscsak mi vagyunk, mindnyájan külön-külön. És ha

mindnyájan külön-külön úgy is érezzük, hogy tőlünk független döntések függvényei vagyunk, a döntésekhez így vagy úgy mégiscsak hozzájárulunk. Lászlóffy helyzetelemzése ezt a kapcsolatokat vizsgálják, az ember jelenlétét az őt magát is meghatározó döntésekben. Mennyiben függetlenekedhetünk a minket is megkötő helyzeteinktől, amely kötöttségekhez – ha csak töredéknyit is, de – mi is hozzájárulunk.

Valóban védtelen Lászlóffy versében az ember, mint a csiga a háza nélkül, de felnőtten, illúziók nélkül tekint szét a természeti és a történelmi világban. És ez a felnőtt természetesség, az emberi tudat értékének ez a számontartása olyan biztonságerzetet sugall, amely már bátoríthat, megerősíthet a rossz tudomásulvételekor is.

Idézzek megint a *Papírrepülő*ből. Megint egy regény, amelyben a legjobb versei rejtőznek. (Milyen jellemző a dedikálás szövege 1975 augusztusának 16-áról, amikor elváltunk Kolozsvárt: „Szomorú könyv de szeressék Kabdebóék is.” Húsz perc múlva a kukoricásba csúsztunk, hál’ Istennek túléljük, sőt ugyanazzal a Trabanttal hazáig értünk.)

„Egy galamb egyensúlyát veszítve, mint egy szárny alakú szilánk, itt hasított el az arcom előtt. Már fenn süvít a torony felett. Őt megtartja a szél is. De mi tart meg engem? Lüktetve taszítanak-húznak a nem nekem szánt rettentő ütések. A fémek annyi mindent tudtak pusztítón hangos fájdalomig fokozni a földön. De nem idegeknek való a verekedés. Mikor már minden teljesen feltámad körül, odabenn az emberiben megszólal a csend. Gyermekkorom óta érzem, hogy a harangszó messziről sosem töri meg a délután csendjét, a csendhez tartozik, persze, lehet csak itt vidéken vagy egykor. Mert a múlt az idő vidékje. A távoli harangszó csend. A szélben oldva olyan, mint az emlékezés. Sokkal több, mint amit a könyveken kívül bármely valóság képes összefogni egy pillanatra. És nemcsak múlt, jelen és jövő létezik. Van egy idegidő is, amelyben például ÉN élek. Ma láttam egy kocsit, a száma a születésem évszáma volt. Valahol fut egy másik, amelyre a halálom esztendeje van írva. Néha azt játszom, hogy én vagyok a leggyengébb, néha azt, hogy a legerősebb. Ebben a roppant érzékenységben az ember beszél magáról mint idegen, és úgy beszélhet a halottairól, mintha élnének. Van úgy, hogy én sem üvöltök, ahogy a harangok zúgása is lehet csend, alapszöveg a továbbiaknak.”

A regényt keretező mondatokon vitatkoznak kritikusai. Öt perc vagy egy egész élet? Játéknak veszik vagy az életgyónás időösszegezésének. Széles Klára csokorba gyűjti a vélekedéseket. Én egyre figyelek fel. A kezdő mondat: „Egy perc múlva hat.” A záró: „De most már hat óra.” A kezdetén megadta az időt, amiben az „ÉN élek” igeidő aktuálisként funkcionálhat. A zárás csak annyit mond: elmúlt az aktuális idő, túléltem önnön létezőm. Diadallal várta be végét? Hiszen az egész könyv rájátszik ezzel a *Szondi két apródjára*. „Valahonnan időnként egünkre jönnek olyan fellegek, melyek más korok hangulatát hozzák. Kitörő fehér tűzű vulkánok, leomló mitológiai hóhegyek, félrevert hangtalan harangok, rengő világok, hámló legnagyobb falak. Coelum stare pulvere, az ég porban áll. Az egyetlen út, mely, ha a tekintet gyaloglására figyelsz, nem a lábéra, átvezet mindeneken.” Szili József hívta fel figyelmünket a feje tetejére

állított világ rajzolatára Aranyánál, Lászlóffynál mindez hamarébb szöveggé oldódott. Éltreceptté.

Coelum stare pulvere? Töredékes, fel nem fogható szövegmaradvány, inkább szavak emléke él benne. Mint az ujjbegyünkkel olvasott sírköveken. Szomorú világ, de szeretem. Sőt mi több: élem. Azóta túlélem. „De most már hat óra.” A tekintet gyaloglására figyelj!

* * *

Minderre rímel vissza *Az év versei 2004* antológiába válogatott egyik újabb Lászlóffy-vers is. Az év válogatott jó versei közül is az egyik legkiválóbb. Nemcsak egy véletlen idecseppent vers, de egy költészet egészének méltó önreprezentációja, és egyben az általam „erdélyi stílusnak nevezett” formáltság egyik mesterdarabja.

Lászlóffy a szójáték mestere, és megtanulta, hogy a verset szinte az énekelhetőségig formálni kell. Erdélyben a felnövő nemzedék, a gyerekek nyelvén is kell tudni beszélni, ha azt akarjuk, hogy a magyar felnőttek magyarul éljék meg életüket. Aladár sok versében utóbb ez a kettősség szétvált, a szójáték nemegyszer szeszélyes önparódiává alakult, a formálás pedig a játékoság önelvű teljesítménye lett. De vannak maradandó pillanatai. Ez a költemény a nagy magyar versek közé emelkedik. A játszó költő egyben szenvedő költőként Vörösmarty legjobb pillanataira emlékeztet vissza. Csakhogy elődje számára még látszódtott egy egységes érzelmű nemzet, egy közösség, amely lelkesülni, de még inkább szenvedni oly igen összhangzóan tudott. Lászlóffy mögött már csak az emléke élhet ennek a nemzetnek. Benne és általa az egyes ember szenvedti azt az évszázadot, amelyből hetven év eddig az ő számára is kihasítódott. „Álmomban eltűnt énem fázik, / de kiskabátban hazatartok.” Az egész Európa múlt százada benne van ebben a két sorban, de a tőle keletre szakadt Eurázsia úgyszintén, még inkább. Ezt a személyes sorsot tudja közösségi sorssá emelni versében: megtartva egyedi történetét a sok-sok egyes embernek – a kétféleképp szenvedőknek: az elvesztőkének és az elveszettekének. A költő magába néz, és megborzong, az olvasója magára néz, és döbbenten veszi tudomásul: még vagyok én, aki olvas. Élek és olvashatom mindezt? Hány pillanatra utal a vers, amely az én életemet is megszakaszthatta volna. Hányan – barátaink, osztálytársaink, ellenségeink, szeretteink és vetélytársaink – tűntek el ebben a hetven évben is mellőlünk. Csoda, hogy vagyunk. Csoda, hogy vers íratik minderről. Beleborzongok. Aladár, honnan volt erőd ezt magadba sűrítetni? Mert, ugye, a költő: sűrítő.

A végtelen készenlét

*Fellobbanni egy gyufaszálban,
kráternyi emlékművet hagyván.
Alázattal a falhoz állva
túltenni minden szorgos hangyán.*

*Mindenki tunguz-meteorinak
indul egy belső program mentén.*

*Jánosvitézként rózsát hordoz
vagy érdemrendeket a mentén?*

*Valaki aggódó hazádként,
anya ki árván hagyott régen,
Iluska dicséretként, vádként
utánad néz egy faluvégen.*

*Épp visznek malenkij robotra,
deportált vonat vár a rámpán,
ne halogasd hát más napokra,
hogy mikor kezdődjék a kánkán.*

*Mit megtehetnél ott, hiányzik
ahol most szakadnak a partok.
Álmomban eltűnt énem fázik,
de kiskabátban hazatartok.*

*Megjött! – mondhatják majd legyintve.
Roncs lett. Pár napja maradt hátra!
...Bár álmainkban sorakozzunk
egy régen elhagyott határra.*

*Bár álmainkban sorakozzunk
még egyszer. Az is lehet érték.
Névtelen parancsokat hordunk.
Áldozatunk sose kérték.*

*Gondoljatok az ámulatra,
amellyel mégis fogadnának,
hogyha elestünk este hatra,
és másnap mégis jönni látnak.*

Vers, amely egyszerre személyes és közösségi ihletettséggű, szellemesen formázott és bölcsen-átgondoltan felépített, játékosan nyelvszerető és a tragikumig sorsszerűen átélt.

Kántor Lajos

S a Farkas utcán farkasok...

A Farkas utcában, pontosabban a Petőfiben kezdődött ismeretségünk Lászlóffy Aladárral, a most 450 éves Református Kollégium 2. számú Magyar Fiúliceumnak elkeresztelt utódjában (a kollégium régi épületét akkor nem a mi iskolánk használta); és lényegében a „farkasok” közt növekedett, erősödött barátsággá. (Ali Tordáról jött hozzánk, a refesekhez, amikor apját Kolozsvárra helyezték; a párhuzamos osztályba került, az A-ba, míg én végig a B-be jártam, és tulajdonképpen az irodalom iránti érdeklődés hozott össze minket, kevéssel a Petőfi utca elhagyása előtt, majd pedig a Bolyain, a magyar szakon folyamatosan padtársak voltunk. Erre is utal Forrás-kötetének 1962. április 12-ről keltezett ajánlása: „Lajosnak, a legközelebbi embernek, aki elsőnek ismerte ezeket a verseket és másokat is, öreg barátsággal Lászlóffy A.”)

Életünk, indulásunk, későbbi jelenlétünk párhuzamos történetekként előadható részét nem itt fogom elmondani – remélem, egyszer még sort keríthetek rá –, most csupán három Lászlóffy-verset akarok bevezetni, amelyek csak félig-meddig kerülhettek (volna) be a Lászlóffy-bibliográfiába. Kétségtelesen családias hangulatuk-hangvételük ellenére, azt gondolom, megérdemlik a figyelmet. (Adaléknak is tekinthetők Széles Klára Lászlóffy-monográfiájához.) Előzményként említem a legkorábbi kötetes jelentkezést, az Aladár kéttucatnyi gyermekversét tartalmazó antológiát, az akkori fiatalokat (Jancsik Pált, Lászlóffy Aladárt, Szilágyi Domokost, Tamás Máriát és Veress Zoltánt) felvonultató *Szívárványt*, a belevéselt dedikációt (1961. XI. 11.): „Lajosnak sok szeretettel, de ne csak magának, hanem Julika húgának is olvasson belőle.” Amikor fiaink, László és István megszülettek, a gyermekekhez szóló kötetek ajánlásainak címettjei természetesen ők lettek. Aztán kialakult, folytatódott a felnőttkapcsolat. A 34 erdélyi magyar íróportrét – fotót és szöveget – közlő *Túlélő képekben* (1989) nyilván megtalálható Lászlóffy Aladár (innen kerültek Kántor László fényképei Széles Klára könyvének elejére), *Cethal az akváriumban* című esszéjét adta a fotós könyvhöz. Az együttműködés pedig a *Házsongárd* (1988) kötettel folytatódott; a Helikon Kiadó, személyesen Nagy András felkérése először a képek elkészítésére szól (fiamnak) – és keresték a Házsongárdot megszólaltatni tudó kolozsvári szerzőt. Előbb Benkő Samut szólították meg, ám nem jött létre az egyezés; nekem egyből Ali barátunk jutott eszembe, ismerve temetőjáró, a múltba elmélyedni mindig kész költő mellett az esszéíró, és ő szívesen vállalta, kitűnően végezte el a feladatot.

És akkor már közelebb az említett versekhez: István fiunk (László öccse) három gyermeke – unokáink – révén kerül a Lászlóffy-bibliográfia közelébe. Bálint, Bence és Dóra Borbála keresztelőjére Aladár bátyjuk, azaz Ali bácsi verset küld, sorrendben 1994. szeptember 30-án, 1997. február 5-én és 1998. július 18-án. Az első vers közvetlenül a Farkas utcához, a Farkas utcai ősi református templomhoz kapcsolódik, a harmadiknak (*Dóra nevére a keresztelőjén*) aláírásában jelenik meg ugyanaz a helyszín (Kolozsvár, Farkas utca) – az *Enek*

Bencének nem teheti ezt, minthogy a középső unokát Kalotaszentkirályon kereszteltük; a történelem s az irodalomtörténet (József Attila *Altatójára* utalva) persze itt is jelen van.

Következzék tehát a három vers – Lászlóffy Aladár költészetének, írói-emberi tartásának jellemzőjeként. (A *Kántor Bálintnak* – a cím jelölése nélkül – olvasható volt *A kapu* című kötetemben, korábban ezzel a címmel a *Kortársban* is; az *Ének Bencének* emlékezetem szerint ugyancsak megjelent, a Dórának ajánlott tudtommal itt lát nyomdafestéket először.)

Kántor Bálintnak

E templomból mikor kihoznak ölben
s kicsiny kezed nem úgy szorul ökölbe,
csak mint madárnak első nap az ágon,
úgy van jogod s birtokod e világon:
már mindened a nemzeté, közé –
s a Farkas utcán farkasok közé
vezet az út – kövesd a szellemet,
mely apát, nagyapát is eltemet,
de feltámaszt ezerszer egy hazát,
ne érezd, tekintsd mércének a mát,
se dicsőség, se szörnyű áldozat
nem végösszeg, csak múló áthozat.
E templomból ahogy kihoznak ölben
s kicsiny kezed még nem szorul ökölbe,
akkor jegyezd meg, szokjad és tanuld,
hogy mindig jövővé válhat a múlt,
de ami rád vár, abban mint a fény
világít egy megszenvedett remény.

Kolozsvár, 1994. szeptember 30.

Lászlóffy Aladár bátyád

Ének Bencének

Bencének való altatók:
 megáll vonat és hintaló,
 bár ez itt mégsem parkoló –
 itt hagyják cipőjük a jók.
 Mert álomországba gyalog
 sétálnak be a boldogok:
 a kiscicák s kutyák vakon,
 te kék pizsamában szaladsz
 rózsás meztlábaltalpakon,
 és csíkosban a vadmalac,
 a hernyó harminc lábon jár,
 négy lópatán török, tatár
 s mindenkire a párna vár.
 Ha lehunyod a két szemed,
 gyorsabban kiderítheted,
 kik fújtak neked altatót:
 a szél, a nyúl, a pék, a pók?
 Lehet, a tátogó halak
 valamit épp kiáltanak...
 Légy résen, Bence, mialatt
 az álomösvényen haladsz,
 lehet, valami jele volt
 a bükkök derekán a folt –
 és mit akart a telehold?
 Ha eltelik vagy két heted,
 nyugodtan megkérdezheted,
 mint aki erről olvasott:
 hozzák még Tordáról a sót,
 Betlenben van-e Betlehem
 és Egerben a csillagok?...
 De lehet, évek telnek el
 mire valaki így felel:
 álomszuszék, ébredj tehát,
 nézd, neked ültettem e fát,
 és még. remélni sem merem,
 de nemsokára már terem...

Szeretettel Kántor Bencének Ali bácsitól

1997. február 5.

Dóra nevére

a keresztelőjén

Igazgyöngy és békalencse,
lakjék nálad a szerencse,
vegyen körül boldog család,
pólyát, ágyat, trónt is alád!
Hagyatkozom állva, ülve
malacfarkra, nyuszifülre,
téli fényre, nyári óra –
kísérjen az áldás, Dóra!

Nyári hó és téli elem,
a nevedben követelem:
aki e világhoz tett el,
legyen is rád tekintettel!
Ha valami nem tetszene,
könnyes lesz a gyöngyök szeme,
szimatol a bimbók orra –
bírom benned, mini Dóra!

Barackbáj és rózsacsipke
száll le harmatos kicsikre,
okos lányok, szépleányok
mind boszorkány-tanítványok!
Ordíts, ahogy szádon kifér:
ide hívtak? fogat fogért!
Felszólítlak, üt az óra –
ne hagyd magad, kicsi Dóra!

Kolozsvár, Farkas utca, 1998. július 18.

Lászlóffy Aladár bátyád

Dóra nevére
a követelőjén

Igazgyöngy, és békalencse,
lakjék nálad a nyevese,
vegyen kívül buldog nálad,
pulyát, áppát, trónt is nálad!
Hogyan leszem illva, illetve
malacfarokra, nyuszifélre,
Teli fényre, nyári hóra -
kiszájon az áldás, Dóra!

Nyári hó és teli elem,
a nevedben követélem:
aki a világhoz tett el,
leppen is rád tekintettel!
Ha valami nem tetszene,
könyves legy a gyöngyök nyene,
nyomatol a bimbók orra -
bizom benne, mini Dóra!

Barackbaj és rózsaszípké
nyál le haruatos kintere,
olvas lámpák, nyéplámpák,
mind bizonytalan - tantrámpák!
Ondits, ahogy nyádon kifer:
ide hivatal? fogat fogait!
Felszólítalak, ill az óra -
ne hagyd megad, kien Dóra!

Kolozsvár, Farkas utca, 1998. július 18.

Lairlóff Aladár Vatyáca!

Csontos János

Vésett motívumok

(Tisztelet Lászlóffy Aladárnak)

Tér a hangokban, hangok a tereken.
Levélvándorlási színhelyek.
A hetvenes évek Héphaisztosza.
A következő papírrepülő's ütközet.

Hadifogoly ólommentes katona
vesztéget svájci határállomáson.
Szigetvár lakatján harmatjáték.
Antik szimfónia, Borgia-bársony.

Szélmalomleltár Házsongárdon.
Csudaóra, keleti reneszánsz.
Felhősödik a körmondatokban.
Szövegek szövetségeseinek szánsz.

Átkopogások longobárd koronán.
Hétfejű üzenet: hol én, hol idegen.
Agypiramis-ledőlési határidő:
képzeletbeli ásatás odabenn.

Gyarló tollra mit ér a kalapács?
Szabó Lőrinc: fonnyadt páfrányvirág.
Nagy csomó botráný Gordiuszban.
Hogy ki ne bogozódják a világ.

Korpa Tamás

Podolinban hull a hó

Hommage a hetvenéves Lászlóffy Aladárnak

I.

vajon milyenek a színek
 mikor nincsenek? Szindbád szemében
 a barna hó: meggylikőr – hull az első óra
 szárnyas szalamandrák inkognitója
 szárnyas szalamandra ejtőernyősök
 sűrű denevérszárnyakra tűzve
 Schelling és Goethe úr szorított
 helyet nekik: a felesleges teáscsészéket
 tengerbe dobták
 csörömpölve zuhant elégett
 mielőtt felkapdosták
 volna üveges szemű hullámok
 reggel gyantás falovacskák között ébredt
 de *mind aludtak* értették az egészet:
 Kant mester papírszárnyad / a szemükre
 olvad / pulzál a hó elindul / de visszatér
 a csónak

vajon milyenek a színek
 mikor nincsenek?
 akvárium fala mögötti járdasziget karbidszag
 sűrű sáv: lejtő az idegpályán
 sóder sóder zacskó-hónap!
 buldózerrel szállj a holdnak!
 ha megolvad dömperre tedd!
 denevérszárny-pörköltödet!
 sárga sálam útközben beakadt
 a lefolyó szabadesésébe
 csipkefüggönyök hullnak a hegy
 rinocérosz gerincén tűfoka jóregénység-fok
 és ujjbegyekben lüktető esőfelhők
 kecskeszarvon ördögszántás!
 szarvasbőrben libamártás!
 nyírfakérgen népvándorlás!
 szecessziós bakancsban: sás!
 porhó-átömlésztés tűhegy
 sarkába faragott korcsolyapálya

áramvonalas szemháj-szerpentin
 csigaház albérlet: kiadó!
 (úgy tapadok a szélbe mint
 sivatagi homok egy pillantással
 a délelőtt után s átrepülöm
 a tengert pedig csak a folyosó
 van tegnapnyira hónapok moldvai
 tánca percek detonációja
 csuklószorítók a homlokon
 forró virágpör olvadt gyanta
 a torkomon)
 porcelánfogakból hulló úrsiklók
 hüllő-évszak monszun-őzgidák
 vajon milyenek a színek
 mikor nem vagyok?: lányok ők
 én ősz vagyok obszidián nyílhegy
 zsalugáterben kaktuszpor feltépett
 szemhéjakon – Szindbád: a barna hó:
 meggyricoeur

II.

megnyílt a föld véres ínye
 drezda ditró számon kérte:
Fogföld robban hova szálljak
 nyelvemből az idegszálak
 nyállal keverve higannyal
 gnómok lesnek: a Gnóm felfal:
 nyállal keverve higannyal
 plátón platón riadtan vall:
 lee annácska a *poernósztar!*
 lengedezik hibbant fűszál
 fejtetőből mint kalácsból
 kibuggyanó lekvárt mázol
 Puma-isten Porsche-isten
 lengőajtón túl és innen
 rezeg a lécs gyereünk tovább
Kant ússza át az Al-Dunát
 körömágyból csipegető
 madár chipeket szed elő
 minden hajszálon antenna
 és égnek áll: meglapulna
 szénsav-bordal krokodilvér
 cukrozott csecsemőtenyér
 vodkázgat két magnacharta
 margaræta: törött borda
 a jaguár fogszabályzó

bronztöltényre hasad a hó
nietzsche(n) apám nietzsche(n) jachtom
barokk hidak alatt alszom
kollégám voksom vivátom:
Gótikus the Messze lá Tom
pontifex vagy – *Godot* várva
pedig *dogok* foga rágna
pedig *dogok* foga rágna

Géczi János

A költő

L. Aladárnak

Éppen csak bal ujjhegyét láttam:
költő lett belőlem, költő, így tudom
beteljesedett a hagyomány.
Hogy mit is néztem
körmöt, amelyet befut a mocsok
kristályt, mely tusfekete, mint a kitelt éj
vagy a teleholdnyi szépség gyöngyfogait
amikor kerek szájjal nevet
azt nem tudhatom.
Mondják, a költő sorsa ez.
Ha észreveszem ajkát, vezér
ha foltos árnyékát, énekessé válok.
Egy ujjbegy halovány lenyomata rajtam.
Költőként maradtam:
tudatlan szó
külseje a belsejéből látható
tétova naplemente, mely nem tudja,
kire hagyja kárminsínét. A tengerre,
a rózsára vagy a vércsöppre, amely
ott ül az ujjbegyen.

Zsille Gábor
 Az utolsó betyár

A hetvenéves Lászlóffy Aladárnak

*„és indulózni utcahosszat:
 hogy Édeserdély, de szép lenne! (...)
 hol az utolsó betyár fázik,
 s az első mozdony még nem fáradt”
 (L. A.)*

Hol nagyurat játszik a lakáj,
 hol az utolsó betyár fázik,
 hol gólyák nélkül maradt a táj
 és a szél csontokon hárfázik,

hol a járdákon szemét gurul,
 bűzlik a tó és a Tiszapart,
 hol lebontásra vár a turul
 és gipszben a kar, mely visszatart,

ott már senki sem indulózik,
 hogy Édeserdély, meg Kolozsvár,
 ott nem hordatnak fenn a nózik,
 s az első mozdony csak poroszkál,

ott Édeserdély már utóíz,
 félédes? félszáraz? – kesernyés,
 rákérdez valami bunkó kvíz,
 ötvenezret nyertél, te sertés,

mert kinyögted, hány az aradi,
 a nevüket persze nem tudod,
 no problem, ne legyél maradi,
 falva fal és dagadva dagad –

hol a szél csontokon hárfázik,
 hol a tornácon hó a hírlap,
 ott az utolsó betyár fázik,
 s közeli aratásról írnak,

de szép is lenne elgondolni,
hogy jó helyen van ő már, otthon,
hogy van hová hazaindulni,
és nem marad szüntelen hoppon,

de szép is lenne megmaradni,
megérni hatvanat, hetvenet,
s tudni: jó lesz az égi randi,
s nem baj, hogy előzi hegymenet – –

Tari István

HATÁRSÉRTÉS

Hétcsillagos, natúr

**Tollával a madár
Égbe ír, szóba zár
Rázkódhat a batár
Rázkódni sohse kár
Hétágút kalapál
Lászlóffy Aladár
Zászlóin a határ**

